

Van Kerstjaar tot Paasjaar

Jens Göken – De wet van 3 maal 33 jaar

Rudolf Steiner – Over de omlooptijd voor historische gebeurtenissen

Samenstelling en vertaling: Paul Heldens
4^e herziene versie: februari 2022

INHOUD:

VOORWOORD	3
JENS GÖKEN – DE WET VAN 3 MAAL 33 JAAR	5
Tegenstrijdige opvattingen over [de duur van] het leven van Jezus-Christus.....	6
Een eeuw volmaken?	7
Het werkingsritme van de gestorvenen.....	8
Voorbeelden van 33½ jaar bij Thomas Meyer.....	8
Geen star, eeuwigdurend ritme.....	10
De formuleringen van Rudolf Steiner	11
Twee in verhouding tot elkaar te brengen jaren	12
Balans met betrekking tot de werking van Sorat	12
Een organisch getalsbegrip	13
Ernst Lehrs: afzinkplek en opwelplek	14
De nieuwe astrologie	14
In een constellatie met mensen binnentreden	15
De 100-jarige jubilea	15
Wij tasten nog slechts	16
Bibliografie	16
RUDOLF STEINER – DE 33-JARIGE OMLOOPTIJD VOOR HISTORISCHE GEBEURTENISSEN	27
I. Bazel, 23 december 1917.....	27
II. Dornach, 24 december 1917	35
III. Dornach, 26 december 1917.....	40

Bij de afbeelding op de voorzijde:

Keltisch kruis uit de 7^e eeuw na Chr., bij de abdijruïnes van Clonmacnois, graafschap Offaly, in Ierland.

VOORWOORD

In december 2012, met een update in juni 2013, verscheen de Nederlandse vertaling van het artikel van Jens Göken over de 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen als internetpublicatie op het webportaal Antrovista. Ook werd een Nederlandse vertaling van de betreffende voordrachtfragmenten uit het werk van Rudolf Steiner bijgevoegd.

Bijna 9 jaar later is op enkele punten een herziening noodzakelijk gebleken. Het gaat hierbij om de volgende tekstwijzigingen:

- op pag. 27 in voetnoot 20 is de tekst gecorrigeerd en uitgebreid.
- Op pag. 29 is een nieuwe voetnoot als nr. 21 toegevoegd.
- Op pag. 6, midden, werd een verwarrende vertalingfout gecorrigeerd: "...1 december van het jaar 1 ...", moet hier – gezien de gehele context – toch echt zijn: "... in december van het jaar 1 voor Chr. ...". In het Duits staat er namelijk "... indem sie den Geburtstag des nathanischen Jesusknaben mit Edwards auf *Dezember 1 vor Christus* datieren".
- Op pag. 25 is een recente publicatie van Frank Spaan aan de bibliografie toegevoegd.

Als gevolg van het onderzoek naar de 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen ontstond sinds 2012 bij ondergetekende de steeds dringender wordende vraag hoe lang Jezus-Christus op aarde heeft geleefd en wanneer precies. De genoemde historische omlooptijd is immers gebaseerd op een ongeveer 33 jaar durend aardeleven van Jezus-Christus.

Een complicerende factor is hierbij, dat uit de geesteswetenschap van Rudolf Steiner blijkt dat er aan het begin van onze jaartelling twee Jezuskinderen zijn geboren.¹ De geboorte van het eerst geboren kind, dat door de drie wijzen uit het Morgenland werd bezocht, wordt beschreven in het evangelie volgens Mattheüs. De geboorte van het andere, een aantal maanden later geboren kind, dat door de herders op het veld werd bezocht, wordt beschreven in het evangelie van Lucas.

Zodra men zich in deze dateringsproblematiek verdiept, komt men in een doolhof van historische kalendersystemen terecht, die in samenhang met de tegenwoordig gangbare Gregoriaanse kalender gebracht moeten worden. En verder stuit men in samenhang met een vermoedelijke sterfdatum van koning Herodes I, op talloze speculaties over welke hemelconstellatie van destijds in aanmerking komt voor de ster van Bethlehem.²

Voor een goed begrip van de 33-jarige omlooptijd als een nieuw ritme in het sociale leven, is het voornoemde dateringsvraagstuk – praktisch gesproken – alleen van indirect belang. Bij nader inzien echter komt de gehele christelijke jaartelling als iets willekeurig in de lucht te hangen, indien er geen overeenstemming zou bestaan tussen enerzijds het begin van onze jaartelling en anderzijds de historische feiten omtrent de ge-

---

¹ Zie over de twee Jezuskinderen de volgende uitgaven van Rudolf Steiner: "Het evangelie naar Lucas" (GA 114), Zeist 2002; "Het evangelie naar Mattheüs" (GA 123), Zeist 2003; "De geestelijke leiding van mens en mensheid" (GA 15), Amsterdam 2017; "Het Vijfde Evangelie" (uit GA 148 en 152), Amsterdam 2012.

² Zie Ormond Edwards, "The Time of Christ. A Chronology of the Incarnation", Edinburgh 1986, Floris Books en Ormond Edwards, "When was Anno Domini? Dating the Millennium", Edinburgh 1999, Floris Books. Zie ook de [website van Liesbeth Bisterbosch](#), o.a. de items bij het thema "Magiërs uit het Ochtendland".

boorten van de beide Jezuskinderen en de levensduur van die Jezus van Nazareth, die vanaf de doop in de Jordaan de Christus Jezus werd en in het jaar 33 aan het kruis stierf.

Over een vruchtbaar hanteren van de 33-jarige omlooptijd sprak Steiner zich in de voordracht op 24 december 1917 in Dornach als volgt uit:

“De vraag kan worden opgeworpen: hoe zou de mens als hij op belangrijke posities staat moeten handelen om tot zulke besluiten te komen, die na drieëndertig jaar zouden kunnen opstaan. Hij zou eens moeten proberen om onder invloed van een dergelijke idee de gebeurtenissen die drieëndertig jaar terug liggen te verstaan en uit dit werkelijke begrip zou dan voortkomen wat hem in het heden te doen staat: dan zou het op waardige wijze in drieëndertig jaar kunnen opgaan, kunnen opstaan. Dat zo iets tevergeefs zou zijn, dat zou men pas dan mogen beweren, wanneer zo gehandeld zou zijn. Maar waar is dat gebeurd? Waar wordt tegenwoordig daar buiten in het exoterische leven de wereldontwikkeling beschouwd vanuit zijn innerlijke wetmatigheid?”³

Bovenstaande hartenkreet van Rudolf Steiner is in zekere zin actueel. In diverse kringen bereidt men zich immers voor op het 100-jarig jubileum van de Kerstbijeenkoms van 1923, dat men in december 2023 wil vieren. Met genoemde Kerstbijeenkoms heeft Rudolf Steiner de toenmalige Antroposofische Vereniging, die naar zijn zeggen in 1923 een puinhoop was, een nieuwe grondslag willen geven. Het vieren van een 100-jarige jubileum is weliswaar een respectabele gewoonte in onze cultuur, maar heeft niets met het de 33-jarige omlooptijd te maken.⁴ Want 3 x 33 is géén 100, maar 99. Dat volgt direct uit de uitspraken die Rudolf Steiner hierover heeft gedaan. Na 99 jaar is het aan de tijd om de oorspronkelijke impuls opnieuw te begrijpen en terug te volgen in zijn goede en kwade lotgevallen, namelijk na 33, 66 en 99 jaar – om tot een werkelijk nieuwe impuls voor de komende 33 jaar te kunnen komen. Het bewandelen van die weg hoeft dan ook helemaal geen ‘feest’ te zijn, zeker als men de waarheid onder ogen wilt te zien. Het is wel een vraag, welke inhoud een 100-jarige jubileum nog kan hebben, als blijkt dat een gegeven impuls na 33 jaar geen wortel geschoten heeft, c.q. na 66 of 99 jaar niet meer leeft.

Paul Heldens | Nijmegen, 1 februari in het jaar 1988 na het Mysterie van Golgotha⁵

---

³ Pag. 36-37 in Rudolf Steiner, *“Mysterienwahrheiten und Weihnachtsimpulse. Alte Mythen und ihre Bedeutung”*, Dornach 1980, 2e dr. De oorspronkelijke tekst luidt: “Die Frage kann aufgeworfen werden: Wie soll es der Mensch machen, wenn er an wichtigen Stellen steht, um zu solchen Entschlüssen zu kommen, die nach dreiunddreißig Jahren aufgehen können? Er soll nur einmal probieren, unter dem Einflüsse einer solchen Idee die Ereignisse, die dreiunddreißig Jahre zurückliegen, zu verstehen, und aus dem wirklichen Verständnis wird ihm entspringen das, was er in der Gegenwart zu tun hat: dann wird es in würdiger Weise in dreiunddreißig Jahren aufgehen können, auferstehen können. Daß solches vergeblich sei, das dürfte erst dann behauptet werden, wenn es geschehen wäre. Aber wo ist es geschehen? Wo wird heute draußen im exoterischen Leben die Weltenentwicklung nach ihrer inneren Gesetzmäßigkeit betrachtet?”

⁴ In de inleiding tot de in eigen beheer gedrukte publicatie *“Het 33-jaarritme. Vijf voordrachten van Rudolf Steiner en achttien artikelen van andere auteurs”*, schreef ik in december 2006 op pag. 6 nog dat 3 x 33 jaar als 100 jaar geteld kan worden. Destijds doorzag ik nog onvoldoende de vertroebelende werking van deze denkgewoonte. Pas na de studie van het hier vertaalde artikel van Jens Göken werd mij helder hoe de vork in de steel zit en daarmee ook hoe tragisch het is, dat het in dit bijzondere ritme werkzame Christuswezen zo weinig begrepen wordt.

⁵ Steiners kalender van 1912-'13 rekent de jaren van Pasen tot Pasen vanaf de opstanding in het jaar 33. Aldus begint het jaar 1989 na het Mysterie van Golgotha niet vanaf 1 januari maar pas vanaf Pasen 2022 (17 april).

JENS GÖKEN – DE WET VAN 3 MAAL 33 JAAR

Ofwel: bestaat er een oerritme van 33 $\frac{1}{3}$ jaar? – Een studie

Bron van het oorspronkelijk Duitstalige artikel: pagina 8 t/m 20 in “Gegenwart. Zeitschrift für Kultur, Politik und Wirtschaft”, 2011, nr. 2, „Das Gesetz der 3 x 33 Jahre, oder: Gibt es einen historischen Ur-Rhythmus von 33 $\frac{1}{3}$ Jahre? Eine Studie“.

Uit het Duits vertaald door Paul Heldens. De tekst en de voetnoten die tussen haken [...] zijn geplaatst, zijn door de vertaler toegevoegd.

Over de auteur:

Jens Göken (Bremen 1968) is freelance schrijver en spreker en onder meer als bibliothecaris verbonden met de Freie Waldorfschule Sorsum bij Hannover. Hij was intensief betrokken bij projecten van o.a. Anton Kimpfler, Thomas Brunner, Gerold Aregger en Cornelius Lohmann. Jens Göken heeft behalve een aantal artikelen in diverse antroposofische tijdschriften, ook de volgende boekpublicaties op zijn naam staan:

- “*Auferstehen inmitten von Untergängen. Eine symptomatologische Betrachtung zum Jahr 1912*”, Berlijn 2012, Edition Immanente.
- “*Die Machinenkultur, ihre Gegenbewegung und das Herankommen der Anthroposophie im 19. und 20. Jahrhundert. Eine Standort-Bestimmung*”, Berlijn 2013, Edition Immanente.
- “*»Den Himmel spüren sie in sich ...« Die Jugendbewegungen im 20. Jahrhundert und andere Aufsätze zur geistigen Signatur der Gegenwart*”, Berlijn 2013, Edition Immanente.

Wat Jens Göken in zijn artikel als ‘de nieuwe astrologie’ betitelt, omvat voor hem een drietal onderzoeksgebieden, namelijk:

1. composities van begrippen, kennisvorming, het “wat”;
2. constellaties van gebeurtenissen en ritmes, sociale vorming, het “hoe”;
3. constellaties van personen, lotsvorming, het “wie”.

Het gaat hierbij om een fenomenologische benadering van composities en constellaties in de historische ontwikkeling van het sociale leven.

Onder de titel “Het historische oerritme van 33 $\frac{1}{3}$ jaar en de duur van het leven van Jezus-Christus” publiceerde Thomas Meyer een interessant artikel in het maandblad *Der Europäer* van juni 2010.⁶ Daarin probeerde hij aan de hand van enkele voorbeelden aan te tonen, dat er een historisch oerritme van 33 $\frac{1}{3}$ jaar bestaat en dat dit is gebaseerd op een daadwerkelijk 33 $\frac{1}{3}$ jaar durend leven van Jezus-Christus op aarde. – Nu behoort Thomas Meyer tot de meest voortreffelijke vertegenwoordigers van een historische symptomatologie en ook van een deze bevruchtende nieuwe astrologie, zo-

---

⁶ [De oorspronkelijke Duitstalige (en Engelstalige) titels zijn op chronologische volgorde te vinden in de bibliografie op pagina 16 e.v. van dit document. Dat geldt verder voor alle verwijzingen in dit artikel.]

als Rudolf Steiner die in zijn oervoordracht over dit thema op 23 december 1917 geschetst heeft en die hem tot de volgende slotsom bracht:

“Een volledige mensengeneratie is de tijd van drieëndertig jaar, zo rekent men. Een mensengeneratie moet voorbijgaan tussen het bij elkaar horende Kerstfeest en Paasfeest. Dat is de aanleiding om de nieuwe astrologie te lezen, die astrologie die zijn oog richt op de sterren die in de historische ontwikkeling van de mensheid glanzen”. (Steiner 1917, pag. 21).

Slechts weinig schrijvers hebben net als Meyer steeds weer op deze wetmatigheid, evenals op de mijns inziens eveneens tot die nieuwe astrologie behorende *spiegelingswet*⁷ in de wereldgeschiedenis geweest en de werking daarvan telkens weer met nieuwe voorbeelden duidelijk gemaakt. Dienovereenkomstig willen de volgende regels nadrukkelijk op generlei wijze het grootse, actuele, verhelderende onderzoekswerk van Thomas Meyer bekritisieren, maar alleen aantonen dat men over de vraag naar de feitelijk ten grondslag liggende wetmatigheden ook anders kan denken.

Tegenstrijdige opvattingen over [de duur van] het leven van Jezus-Christus

Thomas Meyer beroept zich in zijn beschrijving op de schrijvers Rudolf Meyer (1962), Emil Funk (1970 e.a. publicaties van zijn hand) en Ellen Schalk (1983 e.a.p.). Daar kan men echter schrijvers als Emil Bock (1948), Joachim Schultz (1938 e.a.p.) en Ormond Edwards (1972 e.a.p.) tegenover stellen, die Meyer ook noemt en die als duur van het leven van Jezus-Christus $32\frac{1}{3}$ in plaats van $33\frac{1}{3}$ jaar aannemen. Een interessante ‘bemiddelingspoging’ ondernamen Hella Krause-Zimmer (1981) en later Christian Lazaridès (1998) in een voorbeeldig, de vele voors en tegens van deze kwestie afwegend artikel, door de geboortedag van het nathanische Jezuskind net als Edwards in december van het jaar 1 vóór Chr. te dateren, maar ook de geboortedag van het salomonische Jezuskind op 6 januari van het jaar 1 vóór Chr. erbij te betrekken, zodat daaruit zeggend de tweevoudige mogelijkheid ontspringt van zowel $32\frac{1}{3}$ als $33\frac{1}{3}$ jaar, ook wanneer dit de vertegenwoordigers van een levensduur van $33\frac{1}{3}$ jaar om begrijpelijke redenen niet zal verzoenen.

Het aangeven van 3 april 33 als de datum van de kruisiging schijnt inmiddels wijd verbreid te zijn en is in elk geval door Rudolf Steiner in de kalender van 1912/1913 uitdrukkelijk aangegeven.⁸ Waaronder Thomas Meyer daarentegen ook de 24^e december van

---

⁷ [Zie de voordracht van 14 oktober 1917 te Dornach in Rudolf Steiner: *“Die spirituelle Hintergründe der äusseren Welt. Der Sturz der Geister der Finsternis”*. GA 177. Dornach 1999, 5^e dr., Rudolf Steiner Verlag. [Ned. vert. in Rudolf Steiner: *“De val van de Geesten van de Duisternis. Spirituele achtergronden van historische gebeurtenissen”*. Amsterdam 2008, Pentagon.]

⁸ [Bedoeld is de kalender 1912-’13 die Rudolf Steiner in april 1912 uitgegeven had. Hierover sprak hij o.a. in de voordracht van 7 mei 1912 in Keulen, waar hij letterlijk zei: “Wat uit onze ziel omhoog kan sproeien, als wij werkelijk voelen, wat ons vanuit de geestelijke wereld tegemoet straalt, dat hebben we geprobeerd in de kalender, die voor dit jaar in de theosofische beweging verschenen is, tot uitdrukking te brengen. Wij vinden daar andere tekens dan de traditionele oude kalendertekens, als nieuwe uitdrukking van datgene, wat de menszielen in dit tijdperk als iets nieuws te leren hebben. Zij zijn zo ontstaan, dat met het gevoel nagegaan werd, niet met het verstand, dat, wat wij juist als de ritmische wisseling op onze aarde beschouwd hebben: het inslapen van de geestelijke wezens, die met onze aarde in verbinding staan, in de lente, hun ontwaken in de herfst. Een vernieuwing van deze dingen, die in onze jaarfeesten vanuit oeroude helderziende wijsheid binnengestroomd zijn, is noodzakelijk. Zij moeten vernieuwd worden, omdat in het vijfde [na-Atlantische] tijdperk weer opstaat, wat wijsheidsgoed was in het derde [na-Atlantische] tijdperk. Op buitenstaanders moet het wel een uiterst kromme indruk maken dat wij het jaar 1879 aan het begin van onze kalender hebben gezet. Wij wilden er zo de aandacht op vestigen dat het uitermate belangrijk is om het jaar van het Mysterie van Golgotha als begin van onze tijdrekening te nemen en niet het jaar van Jezus’ geboorte. *Op een vrijdag, op 3 april van het jaar 33, om drie uur in de middag, vond het Mysterie van Golgotha plaats.* En daar voltrok zich ook de

het jaar 2 voor Chr. als geboortedag voor zeker houdt, terwijl toch de door mij reeds genoemde schrijvers inclusief Lazaridès allen op goede gronden op de 24e december van het jaar 1 voor Chr. komen, is me niet duidelijk. Hier staan naar mijn mening twee verschillende theorieën tegenover elkaar en misschien moet men eerst de smart van dit niet opgehelderde vraagstuk uithouden en zijn oordeel zó vormen, dat men zich bewust blijft dat er ook andere belangrijke opvattingen bestaan. Daarom wordt er hier de nadruk op gelegd, dat het beslissende eindoordeel over de vraag hoe lang het leven van Jezus-Christus heeft geduurd, ondanks alle aanwijzingen niet kan worden gegeven. Dat geldt ook voor de vraag hoe lang het Christuswezen op aarde heeft rondgewandeld, d.w.z. 2 $\frac{1}{3}$ of 3 $\frac{1}{3}$ jaar. Wat veel schrijvers echter over het hoofd zien is, dat die vraag feitelijk los staat van de vraag naar de levensduur van 32 $\frac{1}{3}$ of 33 $\frac{1}{3}$ jaar, zoals Lazaridès duidelijk heeft gemaakt, die in dit geval de 3 $\frac{1}{3}$ jaar van Rudolf Meyer aanneemt en zich in dit opzicht distantieert van Bock en Edwards, met wie hij voor het overige instemt.

Een eeuw volmaken?

Als de geleerde meningen zo tegenover elkaar staan, dat een beslissend oordeel niet tot stand kan komen, moet men andere vragen aan het onderwerp stellen. Zo'n vraag zou bijvoorbeeld kunnen luiden, waarom de vertegenwoordigers van 33 $\frac{1}{3}$ jaar er eigenlijk zoveel waarde aan hechten met die levensduur precies een eeuw te kunnen volmaken, terwijl we toch uitspraken van Rudolf Steiner kennen, dat het decimale getallenstelsel niet bepaald de meest verlichte geesten dienstbaar is, bijvoorbeeld in de voordracht van 7 maart 1914 in GA 286: "Wege zu einem neuen Baustil".⁹ Zeker heeft Rudolf Steiner op 26 december 1917, toen hij nog een keer op de genoemde wetmatigheid terugkwam, gezegd:

*"Een mensengeneratie van drieëndertig jaar rijpt een gedachtenkiem, een dadenkiem verder. Is deze dan uitgerijpt, dan werkt deze nog eens gedurende zesenzestig jaar verder in de historische ontwikkeling. Men herkent de intensiteit van een impuls, die de mens in de historische ontwikkeling heeft binnengebracht, ook in zijn werkzaamheid gedurende drie opeenvolgende generaties, door een hele eeuw heen."*¹⁰ (Steiner 1917, pag. 60)

Maar afgezien van de vraag hoe letterlijk Rudolf Steiner die formulering van een hele eeuw, waarop Thomas Meyer zich beroept, begrepen wilde weten, zo spreekt hij uitge-

---

geboorte van het Ik in die zin, zoals wij die al vaker hebben gekarakteriseerd. En het maakt helemaal niet uit op welke plek op aarde de mens leeft, of tot welke religie hij behoort, wat door het mysterie van Golgotha in de wereld kwam geldt voor alle mensen. Zoals voor alle mensen geldt, dat Julius Cesar op een bepaalde dag is gestorven en voor de Chinezen of voor de Indiërs niet weer een andere dag geldt, net zo is het een simpel feit van het geestelijk leven, dat het mysterie van Golgotha zich op die dag heeft voorgedaan en dat men hier te maken heeft met de geboorte van het Ik. Dat is een internationaal geldig feit." Pag. 162-163 in Rudolf Steiner: "Erfahrungen des Übersinnlichen - Die Wege der Seele zu Christus". GA 143. Dornach 1970, 2e dr., Rudolf Steiner Verlag.]

⁹ [Het gaat om notities van een toehoorder waarin o.a. de volgende passage voorkomt: "In het tientallig stelsel werken nu zeer sterk de ahrimanische impulsen. Daaruit kan het feit naar voren treden, dat bij elke millenniumwisseling, dus in de jaren 1000, 2000, enzovoorts, een bijzonder sterke gezamenlijke aanval van Lucifer en Ahriman plaatsvindt." (Steiner GA 286, uitgave 1992, pag. 207). De verwarring die deze luciferische en ahrimanische geesten stichten bestaat er voor een belangrijk deel uit de mensen allerlei onheilsverwachtingen in te fluisteren over rampen en de ondergang van de wereld, die karikaturale projecties op het fysiek-materiële vlak zijn van werkelijke gebeurtenissen in de geestelijke wereld, nl. van de geestesstrijd die zich daar van tijd tot tijd afspeelt.]

¹⁰ [Pag. 60 in Rudolf Steiner: "Mysterienwahrheiten und Weihnachtsimpulse. Alte Mythen und ihre Bedeutung". GA 180. Dornach 1980.]

rekend op die plaats toch uitdrukkelijk van 33 en dan nog eens 66 jaar, dus 99 jaar en niet 100 jaar!

Er is door andere schrijvers ook al van een soort jubeljaar gesproken, dat men zou kunnen inlassen om op 100 jaar uit te komen. Wilhelm Hoerner (1979) voegde dit een keer zelfs in het midden in, toen hij de reeks vormde: 1879-1912/1913-1946-1979, waarmee hij voor het inderdaad buitengewone jaar 1912/1913 een gedenkteken oprichtte, maar zich ten opzichte van de gestelde wetmatigheid mijns inziens toch op glad ijs begaf, want de jaren 1946 en 1979 overtuigen in deze reeks nauwelijks.

Gewoonlijk rekenen de aanhangers van $33\frac{1}{3}$ jaar daarentegen: 33 - 66 - 100 jaar, of: 33 jaar geleden, 66 jaar geleden of 100 jaar geleden, zoals de waardevolle chronologische zakagenda van uitgever Urachhaus doet, waarbij zuiver rekenkundig, indien persé nodig, toch eigenlijk logisch zou zijn: 33 - 67 (want $66\frac{2}{3}$) - 100. Zulke pogingen om 3 x 33 tot 100 te maken, tonen vaak aan dat men in moeilijkheden komt wanneer men dit nastreeft, en wie zich, wat overigens meer ter zake doet, toch op de rekbaarheid beroept die alle ritmen eigen is, die moet zich dan toch afvragen waarom 3 x 33 in elk geval 100 en niet ook een keer 98 of 101 zou kunnen zijn.

Het werkingsritme van de gestorvenen

Er bestaat een voordracht van Rudolf Steiner, namelijk de voordracht van 14 december 1919 in GA 194, waarin hij twee jaar na zijn beslissende voordracht van 23 december 1917, dit thema nog eens oppakt. Op het eerste oog hoort die voordracht beslist in deze samenhang thuis. Bij nadere beschouwing stelt men vast, dat het hier toch om iets heel anders schijnt te gaan. En op het derde oog komt men misschien weer tot de conclusie, dat het om een nauw verwant thema handelt. Rudolf Steiner beschreef daar heel beknopt de werking van de Goethe-ziel op de cultuurontwikkeling op aarde na diens dood [in 1832]. Hij gaf aan dat het eerst 33 jaar duurde voordat deze ziel überhaupt begon haar werkzaamheid te ontplooien. Vervolgens werkte deze in toenemende mate gedurende 33 jaar op de aarde in, en toen weer 33 jaar en nog eens 33 jaar. Op het bord schreef Steiner hierbij de jaartallen 1832-1865-1898-1931-1964, en duidde het tijdvak 1865-1898 als periode I aan, het tijdvak 1898-1931 als periode II en het tijdvak 1931-1964 als periode III. Daaruit volgt weliswaar niet dwingend, dat het proces na drie periodes is afgesloten – hoewel Steiner werkelijk over “de” in plaats van “een” derde periode sprak, en bovendien ging hier aan de eerste periode zagezegd nog stilzwijgend een nul-periode [1832-1865] vooraf –, maar dan nog kan het om dezelfde geestelijke werkelijkheid gaan, die enerzijds aan de drievoudige opstanding van historische impulsen na 33 jaar en anderzijds aan het werkingsritme van de overledenen ten grondslag ligt, namelijk om de werkzaamheid van het Christuswezen. En dit wezen werkt volgens Rudolf Steiner in elk geval in een ritme van 33 jaar – en beslist niet van $33\frac{1}{3}$ jaar.

Voorbeelden van $33\frac{1}{3}$ jaar bij Thomas Meyer

Thomas Meyer heeft zelf in het ook door hem in verband met George Adams (1934) genoemde nummer van Der Europäer van april 2001, op een uitstekende wijze het ritme gegeven van 1869-1902-1935-1968-2001, waarbij hij in de titel inderdaad 2001/2002 aangaf, in de tekst zelf eigenlijk vanuit het gezichtspunt van het jaar 2001 sprak. Het artikel verscheen in wezen enkele maanden te vroeg, want de belangrijke gebeurtenissen van september 2001 hebben die reeks op een alle verwachtingen overtreffende wijze bevestigd. Waarom Thomas Meyer in zijn artikel uit 2010 het ritme van 1902-1935-1968-2002 moest vormen, is gezien de overtuigende betekenis van de gebeurtenissen in 2001 voor mij onbegrijpelijk. Dat hij in zijn artikel vier tijdvakken in plaats van drie

noemde, wat niet overeenstemt met de wet van 3 x 33 jaar, verklaarde Thomas Meyer in zijn artikel van 2010 terugwerkend en heel plausibel met het in elkaar vlechten van verschillende ritmen. Bij het bovenstaande voorbeeld zou ik zeggen dat het spiegelfenomeen 1869-1902-1935 hier gekruist wordt door de wet van 3 x 33 jaar in 1902-1935-1968-2001.¹¹

Andere voorbeelden van Thomas Meyer, die een ritme van exact 33½ jaar moeten bewijzen, overtuigen mij helaas ook niet. Zo zou men het jaar 1875, waarin de Theosofische Vereniging werd opgericht, graag in samenhang willen zien met de nieuwe impuls van het congres [van die vereniging] in München in 1907, maar toch niet noodzakelijkerwijs met het congres in 1909 in Boedapest. Hier moet het onderzoek toch de vraag opwerpen of er niet een voorval in het jaar 1908 gevonden kan worden, dat door de jaren 1907 en 1908 geflankeerd wordt, of dat hier een vervroeging naar het jaar 1907 plaatsvindt, wat op het gebied van het ritmische toch denkbaar zou moeten zijn.

Dan het begin van het Michaëltijdperk in november 1879 en maart 1913, toen Annie Besant de oorkonde annuleerde, waarmee Rudolf Steiner in 1902 tot algemeen secretaris van de Duitse sectie van de Theosofische Vereniging was benoemd. Om de 33½ jaar precies vol te maken past maart 1913 weliswaar prima, maar mij lijkt niettemin de 2^e en 3^e februari 1913, waarop de Antroposofische Vereniging werd opgericht, meer gewicht in de schaal te leggen. Nog overtuigender schijnt mij enerzijds de ondergang van de Titanic¹² en anderzijds de stichting van een nieuwe kalender met de aanduiding "In het jaar 1879 na de Ik-geboorte" op het titelblad¹³, welke beide binnen enkele dagen rond Pasen 1912 plaatsvonden, als wezenlijke opstandings symptomen met de apocalyptische signatuur van het jaar 1879. Waarbij het mij er niet zo zeer om zou gaan dat deze gebeurtenissen bijna precies 32½ jaar uit elkaar liggen, als wel dat het gehele jaar 1912 het Paasjaar van 1879 vormt en het begin van Rudolf Steiners studententijd in het jaar 1879 ook met zijn mededeling op 31 augustus 1912 kan worden samengebracht, dat nu datgene wat hij gebracht heeft in de wereld aanwezig is en niet meer kan worden teruggenomen.¹⁴ Dit en al de gebeurtenissen die samenhangen met de oprichting van de An-

---

¹¹ Op dezelfde wijze heeft ook Peter Tradowsky in zijn vanuit symptomatologisch gezichtspunt uitstekende boek over Kaspar Hauser (1980), dat als geen ander uitvoerig met het 33-jaarsritme en de historische spiegelwet werkt, uitgaand van het jaar 1812 en het jaar 1833 langere reeksen van jaartallen aangeven, die boven drie, of 1 + 3 x 33 jaar uitgaan en daardoor de eigenlijke wet van de drievoudige opstanding van historische impulsen negeren. Tradowsky zou op de nieuwe impuls die op 1911/1912 en op 1932/1933 gevolgd of juist niet gevolgd is, de aandacht moeten hebben gericht.

¹² [Het voor zijn tijd grootste en meest luxueuze Britse passagiersschip "Titanic", zonk bij New Foundland in de nacht van 14 op 15 april 1912 na een aanvaring met een ijsberg. Bij die scheepsramp overleefden ca. 700 opvarenden en kwamen ca. 1500 opvarenden om. Zie Edward P. de Groot: "Titanic". Alkmaar 1996, 2^e herz. en uitgebr. dr., De Alk.]

¹³ Letterlijk: "Im Jahre 1879 nach des Ich Geburt".

¹⁴ [Zie pag. 136-137 in Rudolf Steiner: "Von der Initiation. Von Ewigkeit und Augenblick. Von Geisteslicht und Lebensdunke". GA 138. Dornach 1986, 4e dr., Rudolf Steiner Verlag. Letterlijk zegt Steiner daar het volgende: "Ik heb het vaker gezegd, wat aan literatuur inmiddels voor handen is, wat door de genade van de meesters der wijsheid en het samenklinken der gevoelens in menig gedrukt werk kon worden gegeven, dat bevat in de grond van de zaak dat, waarvan men zeggen mag, dat het in genade aan de mensen meegedeeld mocht worden. En wanneer ik vanaf dit ogenblik [31 augustus 1912] niets meer zou kunnen schrijven of uitspreken, wanneer men alleen het reeds voorhanden zijnde uitbouwt – ook wanneer ik daar zelf niet meer bij zou kunnen zijn –, wanneer men onderzoekt, wat met dat alles bedoeld is, dan zal men vinden wat men nodig heeft. En daarmee is – wanneer ik nu aan het slot van deze voordrachten over de samenhangen tussen het persoonlijk karma en het karma van deze geestesbeweging mag spreken – ook de mogelijkheid gegeven, dat in zekere zin dit alles niet meer kan worden uitgewist, wat – niet als 'Steineriaanse richting', want die bestaat niet, maar als objectief occultisme in de wereld gekomen is. Mogen er nog zoveel tegenstanders opstaan, dit kan geen be-

troposofische Vereniging en haar naamgeving, behoren naar mijn mening tot de signatuur van het Paasjaar 1912 als antwoord op het Kerstjaar 1879.

Tenslotte een laatste voorbeeld: Rudolf Meyer heeft in zijn boek over Elias (1964, pag. 95) op Rudolf Steiners voordrachten over het Vijfde Evangelie in december van het Kerstjaar 1913 gewezen en op de vondst van de waardevolle documenten van de orde der Essenen bij de Dode Zee in het Paasjaar 1947, exact $33\frac{1}{3}$ jaar later. Bij nader inzien kunnen we vaststellen dat Steiners voordrachten¹⁵ pas in februari 1914 eindigden, dus in het Kerstjaar 1914, wat Rudolf Meyer inderdaad voor ogen had toen hij na de eerste vondst van schriftrollen in het voorjaar van 1947 globaal van 33 jaar en niet zoals Thomas Meyer nu van exact $33\frac{1}{3}$ jaar sprak, die in dit geval slechts dan gegeven zijn, wanneer men zich (mijns inziens feitelijk gezien niet zinvol) oriënteert op een voordracht uit december 1913.

Zoals overal bij deze voorbeelden, geldt hier toch, dat de ontdekkingen en vooral ook de verklaringen van degenen die van een ritme van $33\frac{1}{3}$ jaar spreken, meestal erg waardevol zijn, maar vaak het accent onnodig verschuiven of wat de details aangaat, er niettemin naast grijpen, omdat zij volharden in een exacte tijdspanne van $33\frac{1}{3}$ jaar.

Geen star, eeuwigdurend ritme

En daarmee komen we uiteindelijk tot het eigenlijke kernpunt van de hele vraag naar het historische oerritme van $33\frac{1}{3}$ jaar: voor de vraag naar het leven van Jezus-Christus is het natuurlijk van belang of we van $33\frac{1}{3}$ of van $32\frac{1}{3}$ jaar moeten uitgaan. Voor de door Rudolf Steiner geformuleerde wet van de omlooptijden resp. de drievoudige opstanding van historische impulsen daarentegen, is dit in zekere zin niet relevant: want het is naar mijn mening een groot misverstand wanneer wij die wetmatigheid zo opvatten, dat tussen twee gebeurtenissen steeds min of meer exact $33\frac{1}{3}$ jaar (of anders precies $32\frac{1}{3}$ of gewoon 33 jaar) moeten liggen. Zo heeft Rudolf Steiner dit nooit ook maar bij benadering geformuleerd! Zelfs als wij zouden weten dat het [bij de duur van het leven van Jezus-Christus] om exact $33\frac{1}{3}$ jaar gaat en er daarom een Jezus-Christus-ritme als oerritme van $33\frac{1}{3}$ jaar tenminste als mogelijkheid gegeven zou kunnen zijn, zoals Robert Powell in zijn hermetische astrologie met zowel bewonderenswaardige als afschrikwekkende consequentie aanneemt, zo zou dit eeuwig voortgaande ritme toch nog iets volkomen anders zijn dan de wet waarover Rudolf Steiner op 23, 24 en 26 decem-

---

trekking hebben op het uitwissen van het occultisme voor de toekomst, want wat er nu is, zal blijven bestaan. Daarvoor zie ik dan toch daarin een bewijs, dat onze tijd een spirituele beweging nodig heeft en dat toch een tijdsbestek is gegeven, waarin door de genade van onze spirituele behoeders dit geestesgoed in de zintuiglijke wereld omlaag gebracht is kunnen worden. Laten maar tegenstanders opstaan! Misschien kan juist door deze tegenstanders iets tot stand komen! En verontschuldigt u de uitdrukking: zelfs menigeen, die tegenwoordig gewillig het theosofische geestesgoed tot zich neemt, die daardoor gelukkig is, – tegenover dat, wat hij in de huidige tijd zou moeten zien, is hij toch onoplettend, daar heeft hij nog de slaapmuts op! Daar verplicht zich menigeen niet om tot onderscheid te komen tegenover de waarheid, tot wat de enige waarheid zou moeten zijn. Misschien wordt juist door een klein beetje vervolging, die ook niet schadelijk hoeft te zijn, ertoe bijgedragen, dat menigeen, die de slaapmuts niet over het hoofd, maar ook over de ogen en oren getrokken heeft, hij deze helemaal van zijn hoofd aftrekt.”]

¹⁵ [Zie Rudolf Steiner: “Aus der Akasha-forschung. Das Fünfte Evangelium”. GA 148. Dornach 1992, 5^e dr., Rudolf Steiner Verlag. Deels in Nederlandse vertaling verschenen onder de titel „Het vijfde evangelie. Het leven van Jezus van Nazareth”, Amsterdam 2012, Pentagon. De laatste voordracht in deze cyclus, die begon met de grondsteenlegging voor het latere Goetheanum-gebouw op 20 september 1913 in Dornach, werd op 27 mei 1914 in Parijs gehouden, en is behalve in genoemde Nederlandse vertaling, oorspronkelijk te vinden in GA 152, “Vorstufen zum Mysterium von Golgatha”.]

ber 1917, op 25 oktober 1918 en vanuit een ander gezichtspunt ook nog op 14 december 1919, gesproken heeft.

Van zo'n [eeuwigdurend] ritme is bij Rudolf Steiner echter nergens sprake, noch in de zin van $33\frac{1}{3}$ jaar, noch in de zin van $32\frac{1}{3}$ of 33 jaar, en we moeten ons ernstig afvragen of het sowieso in de aard van het Christuswezen ligt om zo'n wetmatigheid te vormen welke voor eeuwig gelijkvormig doorgaat. Dat het leven van Christus op aarde van dag tot dag een dynamiek van oerbeelden geschapen heeft, die zich in ontelbare metamorfosen verder voorplant en waarvan het zeer verdienstelijk kan zijn om die verder uit te werken, is geen vraag. Maar of het overeenkomstige ook voor de ongeveer 30 jaren van het leven van Jezus geldt, is net zo twijfelachtig als sowieso de aanname, dat het Christuswezen sindsdien in ritmen verder zou werken die precies overeenkomen met het aantal dagen van de werkzaamheid van Jezus-Christus op aarde. Zonder dit afsluitend al te willen beweren, houd ik het voor mogelijk, dat zelfs de aanname geen hout snijdt, dat zulk een ritme aanvullend op de wet van 3×33 jaar zou bestaan. Ik ben van mening dat Rudolf Steiner op goede gronden uitsluitend die bepaalde wetmatigheid van 3×33 jaar heeft meegedeeld, volgens welke wij op elk moment in het historische wordingsproces nieuwe impulsen in de stroom van de geschiedenis kunnen binnenbrengen.¹⁶

De formuleringen van Rudolf Steiner

Deze door Rudolf Steiner meegedeelde wet spreekt erover, dat wij gebeurtenissen in een bepaald jaar – dus in een volledig jaar – in samenhang zouden moeten brengen met gebeurtenissen in een ander jaar – opnieuw een volledig jaar –, dat 33 jaar daarvan verwijderd is. Rudolf Steiner heeft dat heel duidelijk op 23 december 1917 aldus geformuleerd:

“Met historische verbanden is het zo, dat we met betrekking tot onze huidige mensheidscyclus niet kunnen verstaan, dat we niet kunnen begrijpen en een gebeurtenis niet op de juiste wijze kunnen beleven, die zich heden, in 1917, voltrekt, wat zijn Paasjaar is, wanneer wij niet terugkijken tot aan de tijd van zijn Kerstjaar, wanneer wij niet terugkijken tot het jaar 1884. Voor het jaar 1914 moet dus tot het jaar 1881 worden teruggekeken. Wat de generatie, die voorheen aan de geschiedenis deelnam, aan impulsen in de stroom van de historische ontwikkeling heeft geworpen, dat heeft een levenstijd van drieëndertig jaar; dán begint zijn Pasen, dan is zijn opstanding. Wanneer werd de kiem gelegd voor die Pasen die de mensheid nu al enkele jaren beleefd, sinds het jaar 1914? Drieëndertig jaar geleden. Samenhangen in intervallen van drieëndertig naar drieëndertig jaar, dat is wat inzicht verschaft in de voortgaande stroom van de historische ontwikkeling”. (Steiner 1917, pag. 21-22)

Dat is de wet, die op 26 december 1917 nog nader werd gepreciseerd, namelijk dat elke dadenkiem een drievoudige opstanding doormaakt.

Hoewel Steiner heel duidelijk van 33-jarige intervallen spreekt, zijn er steeds weer interpretaties die dit omwille van meer 'precieze' getallen trachten te omzeilen. Om op een volle 33 jaar uit te kunnen komen, stelde Ellen Schalk (1983) zich teweer tegen een uit de nalatenschap van Joachim Schultz gepubliceerd artikel (1953, resp. 1970), waarin deze leerling van Elisabeth Vreede uitgaat van $32\frac{1}{3}$ jaar, door de geboorteverkondiging van de engel aan Maria erbij te betrekken, die op 25 maart van het jaar der geboorte in Bethlehem wordt gedateerd: ook deze poging ontspruit al aan het misverstand tot re-

---

¹⁶ Op dit initiatiefmoment, in plaats van op een doorlopend 33-jaarsritme, heeft Christoph Lindenberg (1984, pag. 172) met verdienstelijke helderheid gewezen.

kenkundige exactheid te moeten komen! Ellen Schalk beweerde nu, dat Rudolf Steiner met “Kerstjaar” een jaar bedoeld zou hebben dat van Kerstmis tot Kerstmis loopt. Daarom zou het Kerstjaar 1884 al met Kerstmis 1883 zijn begonnen en zou [als 33-jaarsritme] dan tot Pasen 1917 reiken. En daar hebben we dan 33½ jaar! Helaas heeft Ellen Schalk over het hoofd gezien dat dan ook het woord “Paasjaar” letterlijk genomen zou moeten worden en dat het Paasjaar 1917 in die zin tot Goede Vrijdag 1918 zou moeten reiken, waarbij we dan op 34½ jaar zouden uitkomen ... Wie nu denkt dat het Paasjaar 1917 betrekking heeft op het jaar 1916/1917, die moet zich de vraag laten welgevalven waarom Rudolf Steiner, wanneer hij dit bedoeld zou hebben, niet duidelijk van 1916 / 1917 of van 1917/1918 gesproken heeft. Het misverstand bij Ellen Schalk is daarin gelegen om te denken: “Een Kerstjaar (..) begint vanzelfsprekend, zoals de naam zegt, op Kerstmis en niet met Nieuwjaar, (.. daarmee) zes dagen vroeger dan het kalenderjaar (..)”. (1983, pag. 60). Van dit alles kan echter bij Rudolf Steiner geen sprake zijn, die de begrippen Kerstjaar en Paasjaar hier niet in dubbele betekenis bedoelt, maar op kalenderjaren betreft, waar aan het einde een Kerstfeest of aan het begin een Paasfeest staat, welke telkens het karakter van het gehele kalenderjaar tot geboortjaar of opstandingsjaar bestempelen binnen een 33-jarige periode. Uitdrukkelijk formuleert Rudolf Steiner:

“Daaruit volgt, dat het Kerstfeest dat wij dit jaar vieren (namelijk 1917, en wel aan het einde van het jaar), bij het Paasfeest hoort dat pas over drieëndertig jaar zal komen (namelijk in 1950 – en niet 1951: we rekenen 1917-1950, precies zoals hierna 1881-1914 en 1884-1917!), en dat het Paasfeest dat we dit jaar [1917] vierden, bij het Kerstfeest hoort van het jaar 1884 (en wel einde 1884, precies zoals we bij het voorbeeld van 1917 over het einde van 1917 spraken). (Aan het einde van) 1884 vierde de mensheid een Kerstfeest dat bij het Paasfeest van dit jaar behoort. (Steiner 1917, pag. 21)

Dus: Kerstmis 1884 - Pasen 1917, punt. We willen niet verzwijgen dat de volgende zin dan weer verwarring lijkt te stichten:

“En het Kerstfeest dat wij dit jaar vieren dat hoort niet bij het Paasfeest van het komende jaar, dat hoort bij het Paasfeest dat drieëndertig jaar later daarop zal volgen.”

Dat is weliswaar in de zin van Ellen Schalk op te vatten als men “daarop” betreft op het Paasfeest, maar wanneer men “daarop” op het Kerstfeest betreft, dan blijft de betekenis in overeenstemming met de [eerder geciteerde] voorafgaande zin – en die is inderdaad heel duidelijk. Juist de zin waarin ook concrete getallen worden genoemd, is beslist eenduidig, zoals immers alle concrete voorbeelden van Rudolf Steiner eenduidig zijn en steeds de jaren 1884 en 1917 met elkaar in samenhang brengen.

Twee in verhouding tot elkaar te brengen jaren

Uiteindelijk betekent dit echter, dat het met het oog op de hantering van de wetmatigheid van 3 x 33 jaar duidelijk niet om exacte, op de dag nauwkeurige afstanden, maar om telkens twee zich tot elkaar verhoudende jaren gaat, en dat wij de uitdrukkelijke mededeling ontvangen, dat het Kerstjaar 1884 – en niet 1883, zoals Ellen Schalk meent! – met het Paasfeest van 1917 in verbinding staat, zodat we daaruit ook weer de duur van het Christus-Jezusleven mogen concluderen waarvan Rudolf Steiner is uitgegaan: kennelijk 32½ en niet 33½ jaar.

Balans met betrekking tot de werking van Sorat

Er bestaat overigens nóg een indicatie dat Rudolf Steiner van het jaar 0, resp. het jaar -1 uitgaat, en dit weegt zwaar. Want er bestaat een voordracht, namelijk die van 11 oktober 1918, waarin hij ons uitlegt, waarom het Christus-Jezusleven juist op dát en niet op

enig ander tijdstip moest plaatsvinden.¹⁷ Het Soratwezen zou namelijk een sterke werkzaamheid hebben voorzien, die om bepaalde redenen precies 333 jaar na het midden van het 4^e na-Atlantische cultuurtijdperk zou moeten liggen. Om deze werkzaamheid uit te balanceren, zou de incarnatie van Jezus-Christus zo moeten worden gepland, dat deze op dezelfde tijdsafstand vóór dat midden zou moeten plaatsvinden. Welnu, volgens onze huidige kalender is het midden van de 4e [na-Atlantische] cultuurperiode het jaar 333, de werkzaamheid van Sorat in 666 en dienovereenkomstig de lichamelijke geboorte van degene die de Christusdrager zou worden, aan het begin van onze tijdrekening. Dit is dus het jaar 0 (nul) astronomisch gezien of het jaar -1 (het jaar één voor Chr.) volgens de huidige kalender. En wie hier het kalenderjaar -2 zou willen aannemen brengt begripsmatig iets uit balans, wat niet bepaald op de laatste plaats omwille van die balans in de wereld gekomen is!¹⁸

Tenslotte vinden we ook verschillende uitspraken van Rudolf Steiner over het tijdstip van de geboorte: met het jaar 1, c.q. het begin van onze tijdrekening, zoals hij zich op 23 december 1917 en ook bij andere gelegenheden uitdrukte, is beslist eerder Kerstmis op de grens van het jaar 0/1 (astronomisch) respectievelijk het jaar -1/1 (kalendarisch) bedoelt, dan -1/0 respectievelijk -2/-1. Maar uiteindelijk vinden we zelfs een uitdrukkelijke vermelding van “het jaar nul”, waarop Hella Krause-Zimmer (1997, pag. 16 en noot 2 op pag. 128) opmerkzaam heeft gemaakt, welke in het stenogram van een vragenbeantwoording [tijdens een arbeidersvoordracht] op 7 mei 1923 te vinden is en in de GA-uitgave nr. 349 ten onrechte werd uitgeschreven als “in de wending der tijden”. – Bewezen is daarmee uiteindelijk niets, maar waarvan Rudolf Steiner is uitgegaan, dat wordt daarmee toch heel duidelijk.

Een organisch getalsbegrip

Wanneer Ellen Schalk verder meent, dat wie van $32\frac{1}{3}$ uitgaat dus over 32 jaar spreekt en wie een $2\frac{1}{3}$ jaar durend werkzaamheid van Christus aanneemt, over 2 jaar spreekt, dan begrijpt ze de organische getalsverhouding niet welke steeds een aangebroken jaar als een heel jaar meetelt. Zo zijn de drie dagen tussen kruisiging en opstanding louter rekenkundig zelfs minder dan twee dagen, en net zo zijn de drie Christusjaren mogelijk-kerwijs ook minder dan drie jaren – wat hier echter volledig opengelaten moet worden – en net zo de 33 jaren [van het Jezus-Christusleven] minder dan 33 jaar, want volgens het organisch getalsbegrip zouden $33\frac{1}{3}$ jaar reeds 34 jaar zijn!

Zonder dat op deze plaats te willen uitdiepen kan gesteld worden, dat zij die in een rekenkundig ritme van $33\frac{1}{3}$ jaar volharden, vaak niet van een organisch, d.w.z. van het geheel naar de delen kijkend getalsbegrip, maar van een additief, van de delen naar het geheel schrijdend getalsbegrip uitgaan, terwijl het bij de wet van 3×33 jaar om de ritmisch-organische relatie gaat waarin twee jaren zich tot elkaar verhouden. Dit kan maximaal gebeurtenissen van bijvoorbeeld begin 1884 tot einde 1917 en daarmee rekenkundig optellend een tijdspanne van bijna 34 jaar en minimaal gebeurtenissen van eind 1884 tot begin 1917 met elkaar verbinden, wat niet veel meer dan 32 jaar omvat. Wie nu eenvoudig die grenzen ter discussie zou willen stellen, die telkens door de tegenwoordige kalender met de overgang van Oudjaar op Nieuwjaar gevormd worden, die mag dat doen, want vanzelfsprekend zijn ook deze grenzen op het gebied van het

---

¹⁷ [In Rudolf Steiner: “Die Polarität von Dauer und Entwicklung im Menschenleben”. GA 184. Dornach 2002, 3^e dr., Rudolf Steiner Verlag.]

¹⁸ Walther Bühler (1982) heeft een fijngevoelig argument aangevoerd in de geest van het jonger worden der mensheid waarover Rudolf Steiner heeft gesproken, dat tegen een duur van het Jezus-Christusleven van $33\frac{1}{3}$ jaar spreekt, daarmee zijn stellingname uit 1953 corrigerend.

ritmische niet als absoluut te beschouwen, en zal zeker op voorvallen stuiten, die bij uitzondering gebeurtenissen van 1883 met 1917 of van 1884 met 1916 of 1918 verbinden, maar de fundamentele omgang met deze wet zou onze blik toch op kalenderjaren moeten richten, die 33 jaar van elkaar verwijderd liggen.

Ernst Lehrs: afzinkplek en opwelplek

Ernst Lehrs, die eveneens van een $32\frac{1}{3}$ jaar durend Jezus-Christusleven uitging, heeft dit hele probleem reeds in een uitstekende methodische bijdrage in 1956 trachten duidelijk te maken door te benadrukken, dat het er niet om gaat om met precies $32\frac{1}{3}$ of 33 of zelfs $33\frac{1}{3}$ jaar te rekenen, maar dat men zich deze dynamiek ongeveer zo zou kunnen voorstellen:

“In elk jaar betekent de Kersttijd voor alle gebeurtenissen in dat jaar – om hier een erg passende uitdrukking uit de fysica van de elektriciteit te gebruiken ¹⁹ – een ‘afzinkplek’, waarin die gebeurtenissen dynamisch verdwijnen. 33 Jaar later vormt de Paastijd de overeenkomstige ‘opwelplek’, waaruit die gebeurtenissen in veranderde gedaante dynamisch ontstaan. De precieze data waarop die twee bij elkaar behorende gebeurtenissen vallen, zijn daarbij volledig onafhankelijk van elkaar. Zo is het ook niet uitgesloten dat in het ‘Paasjaar’ een gevolggebeurtenis vóór de Paastijd valt. Want in het geestelijke loopt de tijd niet gewoon lineair zoals in het fysische”. (Lehrs 1956, pag. 167).

Niemand heeft voor zover ik weet de dynamiek van de wet van 3×33 jaar ooit zo overtuigend in beeld gebracht als Ernst Lehrs met bovenstaande woorden.

De nieuwe astrologie

Wie nu zou menen, dat men echter toch tenminste het Paasjaar ook in de dubbele zin van het woord zou moeten verstaan en zijn werking nog tot in het eerste derde deel van het volgende jaar zou willen laten uitdijen, die moge in die geest onderzoek doen. Zo zou men dan verhoudingen hebben die van 1884 op 1917/1918 werken en die de jaartelling van de kalender van 1912/1913 integreren, die beslist ook wel een objectieve werking heeft, zoals die zo bij de strikt genomen kalenderjaren niet aannemelijk is. Het blijft echter de vraag in hoeverre dat in deze samenhang zinvol is, daar men op het gebied van het ritmisch-organische steeds kan oprekken en dit ook moet en daarom, zoals reeds gezegd, grensoverschrijdingen altijd ook wel eens vast te stellen zijn. Juist deze rekbaarheid, deze bandbreedte in het ritmisch-organische, is voor het begrijpen van de wetmatigheid van 3×33 jaar van beslissende betekenis, want deze wet zou juist niet een noodlot moeten vastleggen, ons niet in een begripkooi moeten opsluiten, maar deze wet zou ons moeten tonen dat de oude astrologie ten einde is en de tijd van een nieuwe astrologie is aangebroken. De oude astrologie sprak over “*wat sterren eens tot mensen spraken*”, aldus Rudolf Steiner in een van zijn aldus beginnende spreuken. De

---

¹⁹ [Bedoeld is het proces van reductie en oxidatie van metalen, in de scheikunde bekend als redox-reacties. Roestvorming is een voorbeeld van zo'n reactie onder natuurlijke omstandigheden tussen ijzer en de zuurstof uit de lucht. In het laboratorium kunnen redoxreacties door middel van elektrolyse kunstmatig worden opgewekt, waarbij in een speciale vloeistof aan een anode van bijvoorbeeld zink ionen worden afgegeven (= afzinkplek, afgifte) en bij de kathode van koper ionen worden opgenomen (= opwelplek, opname). In een batterij gebeurt hetzelfde op omgekeerde, passieve wijze: de elektrische spanning die ontstaat door de combinatie van geprepareerde metalen en een speciale geleidende stof houdt zo lang aan totdat tenminste een van de metalen een bepaalde graad van oxidatie heeft bereikt.]

nieuwe, of laten we meteen zeggen: de Nieuwe Astrologie, vraagt naar “*wat mensen tot de sterren spreken*”, aldus Steiner in diezelfde spreuk!²⁰

In een constellatie met mensen binnentreden

Dat betekent echter: mensen geven impulsen af die op elk moment kunnen inzetten, wanneer hen de tijd op aarde daarvoor rijp lijkt, zodat zij er niet meer naar vragen, wat de sterren aan de hemel daarover te zeggen hebben. Wanneer de impulsen van mensen zich tegenwoordig nog in overeenstemming met de actualiteit ergens op richten, dan zijn het niet de oude astrologische constellaties, maar zijn het historische gebeurtenissen c.q. de betreffende historische constellaties en dus uiteindelijk individuele impulsen van mensen, waarbij men zinvol zou willen aanknopen, om zo met hen in een ‘sterrenconstellatie’ te treden. Zulke individuele menselijke impulsen zijn de “*sterren, die in de historische ontwikkeling zelf glanzen*”, en wanneer wij deze zorgvuldig en opmerkzaam bestuderen, wanneer wij de krachtvelden die van zulke impulsen over perioden van 33 jaar of ook door spiegelingenverhoudingen tot stand komen, in ons historische en sociale handelen betrekken, dan leren wij hoe wij naar de toekomst toe zinvol handelen en werken kunnen. Ons bewust in zulke krachtvelden plaatsen om vanaf de aarde een nieuwe sterrenhemel te inaugureren, sluit het intuïtief stellen van nieuwe impulsen niet uit en mag niet met het minutieuze volgen van astrologische handelswijzen in oude stijl verwisseld worden. Ook heeft een dergelijk modern streven naar begrip voor 33-jarige samenhangen, zoals Rudolf Steiner dit in zijn voordrachten in december 1917 nadrukkelijk ook als eis gesteld heeft, niets te maken met enigerlei exacte tijdsafstand van 33 $\frac{1}{3}$ jaar, ook niet met afstanden van precies 32 $\frac{1}{3}$ of 33 jaar. Integendeel, het gaat erom dat we leren met impulsen en dus met dat wat individuen vóór ons gedacht en gedaan hebben, een relatie aan te gaan en dat betekent niet in het minst ook ons daarmee in een lotsverhouding te plaatsen – en wel op grond van een vrije, bewuste beslissing.

De 100-jarige jubilea

Afsluitend zij nog de vraag opgeworpen, hoe het dan eigenlijk zit met de 100-jarige jubilea, die toch soms duidelijke overeenkomsten laten zien met het jaar van oorsprong. Dat kan zo zijn, maar minstens even vaak vindt men overeenkomsten met 99 jaar: ik zou niet graag negeren dat tussen 1899 en 1998 een relatie zou kunnen bestaan of tussen 1902 en 2001, enkel om het getal 100 vol te maken. Wie hoe dan ook in 33-jarige stappen van 1911 naar 2011 zou willen schrijven, die mag dat doen, en wanneer hij deze stappen tot het einde toe overtuigend weet weer te geven, dan zou hij door geen enkel dogma afgewezen mogen worden. Maar vaak zijn de verbanden met de meest recente actualiteit helemaal niet zo erg overtuigend beschreven of worden de tussenstappen zelfs helemaal weggelaten, zodat helemaal niet beslist is of het om drie perioden van 33 jaar gaat. Daarentegen loopt men het gevaar zich door de decimale jubilea van andere geestelijke stromingen om ons heen te laten verblinden, welke jubilea men weliswaar als tijdgenoot mee kan vieren, maar waarin toch niet dezelfde dynamiek werkt als in de door Rudolf Steiner gewekte historische samenhangen. Juist het staren naar 100-jarige jubilea bederft de kijk op de 3 x 33 jaar terug liggende gebeurtenissen, die zelfs in an-

---

²⁰ [De gehele spreuk, op 25 december 1922 gegeven aan Marie Steiner, luidt oorspronkelijk in het Duits als volgt: “Sterne sprachen einst zu Menschen, / Ihr Verstummen ist Weltenschicksal; / Des Verstummens Wahrnehmung / Kann Leid sein des Erdenmenschen; // In der stummen Stille aber reift, / Was Menschen sprechen zu Sternen; / Ihres Sprechens Wahrnehmung / Kann Kraft werden des Geistesmenschen.” Bron: pag. 143 in Rudolf Steiner: “Wahrspruchworte”. GA 40. Dornach 1991, 7^e dr., Rudolf Steiner Verlag. Zie ook Leo de la Houssaye, „Was Menschen sprechen zu Sternen“, Dornach 2013, Verlag am Goethenum.]

troposofische kringen nauwelijks meer worden waargenomen – net zoals de huidige toonaangevende cultuur ons telkens met zijn 70-jarige jubileumterugblikken op de Tweede Wereldoorlog van de eigenlijk noodzakelijke 66-jarige terugblik pleegt af te houden!

Wat met betrekking tot de 100-jarige jubilea daarentegen gewekt kan worden, is de blik voor spiegelgebeurtenissen, in plaats van een kunstmatig opgerekt 3 x 33-jaarsritme. Het 33-jaarsritme zou voor het jaar 2011 moeten luiden: 1912-1945-1978-2011. Als we daarentegen waarde hechten aan het 100-jarig jubileum, zouden we op het krachtenveld 1811-1911-2011 of ook, wie daartoe in staat is, op 1911-2011-2111 kunnen blikken. Dan is het ook niet nodig om nog een kunstmatig opgerekt 3 x 33-ritme erbij te betrekken, ook wanneer vanzelfsprekend beide werkingen elkaar kunnen door-dringen.

Wij tasten nog slechts ...

We staan nog pas aan het allereerste begin van een omgang met zulke wetmatigheden. We tasten slechts en leveren alleen maar stukwerk, waarmee nog nauwelijks een geestelijke strijd kan worden uitgevochten. Maar daar nu spoedig de 99 jaar [sinds 1917] voorbij zullen zijn, waarin de mogelijkheid tot inzicht in deze wetmatigheden van de wereld door Rudolf Steiner werden gegeven, zouden we ons toch om een zo groot mogelijke nauwkeurigheid en helderheid in de omgang daarmee moeten bekommeren, om voortaan zelfstandiger daarmee te kunnen werken. Het wezenlijke dat ons daarbij steeds bewust moet blijven, is dat het niet mogelijk is op enigerlei wijze – zij het erkennend terugblikkend, zij het verwachtingsvol of zelfs intuïtief vooruitblikkend – de menselijke geschiedenis rekenkundig de baas te worden. Want zowel in het laatste als in het eerste geval is het hier alleen onze levendige deelname aan de historische symptomen, waaruit iets vruchtbaars kan worden gewonnen.

*

BIBLIOGRAFIE

Een lijst van geselecteerde publicaties over de 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen samengesteld door Jens Göken, de auteur van dit artikel. De publicaties die in de tekst van zijn artikel worden genoemd zijn met een sterretje * aangeduid.

Tussen haken [...] is door de vertaler aanvullende informatie toegevoegd. Verder is de oorspronkelijke bibliografie van Göken uit 2011 uitgebreid met enkele Duitstalige publicaties (Vreede 1934, Schultz 1939, Strakosch 1952, Steffen 1959, Vetter 1981, Viersen 1981, Vetter 1984, Lazaridès 1993, Göken 2010, Römmeler 2010 en Spaan 2021), een Engelstalige publicatie (Boardman 2020), vier Nederlandstalige publicaties (Benesch 1977, Van Manen 1977, Henny 1979 en Heldens/Steiner e.a. 2009) en een themareader (Heldens 2006).

- **1917: * Rudolf Steiner**, de voordrachten van 23, 24 en 26 december 1917 in GA 180: “Mysterienwahrheiten und Weihnachtsimpulse. Alte Mythen und ihre Bedeutung”. Dornach 1980, 2e dr., Rudolf Steiner Verlag. (De voordracht van 23 december werd in Bazel gehouden en meerdere malen apart uitgegeven onder de titel: “Et incarnatus est. Die Umlaufzeit historischer Ereignissen”). # *Dit zijn hoe dan ook de pioniersvoordrachten over dit onderwerp.*

- **1918: * Rudolf Steiner**, de voordracht van 25 oktober 1918 (GA 185, “Geschichtliche Symptomatologie”). [*# Korte verwijzing naar het 33-jaarsritme in samenhang met het revolutiejaar 1848. De tijdsperiode van 1845 tot 1878 was de Europese mensheid gegeven om de abstracte liberale idealen om te smeden tot concrete sociale daden, maar die kans werd verspeeld. Europa zonk weg in een zelfgenoegzaam burgerdom, terwijl de industrialisatie – gespeend van reële sociale impulsen – het arbeidersproletariaat voortbracht en het marxisme als radicale en abstracte maatschappijleer.*]
- **1919: * Rudolf Steiner**, de voordracht van 14 december 1919 (GA 194, “Die Sendung Michaels. Die Offenbarung der eigentlichen Geheimnisse des Menschenwesens”). *# Hier gaat het om de werking die van de ziel van Goethe uitging 33 jaar na diens overlijden in 1832 en vervolgens 3 x 33 jaar volgens een wetmatigheid van (1 + 3) x 33 jaar. Vergelijk in deze samenhang ook de voordracht van 3 december 1916 in GA 168 over een postmortem-ritme van 30 jaar.*
- **1929: Roman Boos**: “Die Dreigliederungsidee, das Goetheanum und das Dreigliederungsideal im Lebensgang Rudolf Steiners und im Schicksal der Welt”, Münchenstein & Lörrach 1930, pag. 29-34. *# Over herfst 1884 - herfst 1917.*
- **1934: * George Adams**: “Weihnachtsjahr und Osterjahr”, in: Der Europäer, nr. 6, April 2001, pag. 3-5. Oorspronkelijk in: Anthroposophical Movement, Vol. XI. No. 2, februari 1934. *# Dit artikel refereert voornamelijk de belangrijkste passages uit de voordrachten van 23 en 26 december 1917.*
- **[1934: Elisabeth Vreede**: “Die Konstellation zu Christi Geburt”, in “astronomische Rundschreiben“, december 1934, pag. 1-21. (Als bestand beschikbaar op de [website](#) van Liesbeth Bisterbosch). *# Vreede plaatst de geboorten van beide Jezus kinderen in het jaar 1 van onze Gregoriaanse jaartelling, echter nadrukkelijk zonder zich op een concrete geboortedatum voor de salomonische Jezus uit het Mattheüs-evangelie te willen vastleggen. Voor de enige maanden jongere nathanische Jezus uit het Lucas-evangelie gaat ze uit van een geboorte kort voor middernacht in de nacht van 24 op 25 december van het jaar 1.]*
- **ca. 1937-1939: Eugen Kolisko**: “Cycles of Life, III. The Thirty-Three-Year Cycle”, in: “Reincarnation and Other Essays”, 1940. *# Over de tijdvakken 1867-1900; 1815-1848-1881-1914.*
- **1937: Walter Johannes Stein**: “Thirty-Three Years Backwards and Forwards”, in: The Present Age, Vol. II, No. 4, pag. 1-6.
- **1938: * Joachim Schultz**: “Ein Beispiel 33jähriger Wirksamkeit in der Geschichte”, in: Was in der Anthroposophischen Gesellschaft vorgeht, 45/1938, pag. 175; Ook in: “Sternkalender 1961/'62”, pag. 64 e.v.; en in: Funk/Schultz, 1970. *# Over 1380-1413.*
- **1939: Joachim Schultz**: “33-jährige Rhythmen und deren Abbild im Jahreslauf”, in: Bericht 1938/'39 der Mathematisch-Astronomischen Sektion; ook in: “Sternkalender 1961/'62”, S. 56-63; in: Das Goetheanum 15/1996, pag. 114-117; en in: Funk/ Schultz, 1970. *# Over het getal 33 in ons planetenstelsel en over de analogie tussen 3 x 33 dagen en 3 x 33 jaren.*
- **[1939: Joachim Schultz**: „Die Weihnachtskonstellation und das «Herfunkeln der Sonne aus dem Sternbilde der Jungfrau»“, in „Was in der Anthroposophischen Gesellschaft vorgeht – Nachrichten für Mitglieder“, jrg. 16, nr. 3, pag. 10-12, 15 januari 1939. Ook in: Emil Funk & Joachim Schultz: „Zeitgeheimnisse im Christus-Leben. Chronologie und 33jähriger Rhythmus“. Dornach 1970, Philosophisch-Anthroposophischer Verlag am Goetheanum. Pag. 62-66 *# Schultz pro-*

beert te begrijpen wat Steiner bedoeld zou kunnen hebben met de raadselachtige aanduiding: “De tijd die altijd zou moeten herinneren aan die oerconstellatie van het jaar 1, van 24 op 25 december, van het schijnen van de zon uit het sterrenbeeld van de Maagd, die tijd laat zich elk jaar als het Kerstfeest vieren.” (GA 180, Dornach 1980, 2^e druk, pag. 20). Immers de ’s nachts sowieso niet zichtbare zon stond in die genoemde nacht niet in het sterrenbeeld van de Maagd, maar aan de grens van het sterrenbeeld Steenbok. En bedoelde Steiner met “het jaar 1” het kalenderjaar 1 na Chr.? De geciteerde uitspraak deed Steiner in een voordracht die op 23 december 1917 in Bazel werd gehouden en waarin hij voor het eerst de 33-jarige omloop voor historische gebeurtenissen bespreekt. Met als voorbeeld het ‘Paasjaar’ 1917, dat voor de afloop van de Eerste Wereldoorlog beslissend werd door enerzijds de deelname van de Verenigde Staten aan de zijde van de met de Britten geallieerde landen en anderzijds door de bolsjewistische staatsgreep in Rusland, een jaar waarin volgens Steiner als het ware geogst werd, wat in het ‘Kerstjaar’ 1884 was gezaaid.]

- **1948: * Emil Bock:** “Die drei Jahre”, Stuttgart 1948, pag. 107-109, resp. herdruk 1981, pag. 125 e.v. # Emil Bock was nog terughoudend in zijn chronologische uitspraken in zijn boek “Kindheit und Jugend Jesu”, Stuttgart 1939, pag. 81 e.v. (resp. herdruk 1980, pag. 102-104), maar neemt hier 25 december van het jaar 1 voor Chr. als geboortedatum van de nathanische Jezus, 31 januari van het jaar 30 als datum voor de doop van Jezus van Nazareth in de Jordaan en de gebruikelijke datum [3 april] van het jaar 33 als datum voor de kruisiging op Goede Vrijdag. [Nederlandse uitgave: “Van de Jordaan tot Golgotha: de drie jaren van Christus”. Zeist 1991, Christofoor.]
- **1950: Max Stibbe:** “33 Jaar”, Den Haag 1950. [# Stibbe verbindt het generatiebegrip met de eeuw als tijdorganisme, waarbij hij voor een generatie 33 jaar rekent. In aansluiting op Steiners formuleringwijze deelt Stibbe de eeuw in als een driegeleed tijdorganisme van a) doorwerking van de vorige eeuw in het heden in het eerste derde deel van de eeuw, b) inslag van de actuele impuls in het tweede derde deel en c) het voorbereiden van de volgende eeuw in het laatste derde deel van een eeuw. Deze idee werkt hij vervolgens uit voor de nieuwere geschiedenis sinds de 15^e eeuw en in 1950 vervolgens meer toekomstgericht voor de 20^e eeuw. Stibbe gaat derhalve erg vrij om met wat Steiner als 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen heeft aangegeven en verwijst er ook niet naar.]
- [1952: **Alexander Strakosch:** “Vor 33 Jahren. Erinnerungen an die Gründung der Waldorfschule”. Erziehungskunst, jrg. 16, nr. 12, pag. 376-380, december 1952. # Strakosch haalt herinneringen op aan de stichting van de Waldorfschule in Stuttgart in 1919. Daarbij wijst hij op de wonderlijke opstanding van deze school 33 jaar later, alle oorlogsgeweld overlevend, en wel in het zelfde gebouw, waar nog de grondsteen die op 16 december 1921 was gelegd, intact bleek te zijn.]
- **1953: * Joachim Schultz:** “Der 33jährige Sozialrhythmus und die Frage der 33-jährigen Dauer des Christuslebens” (laatste opstel van Schultz; door Suso Vetter uitgeschreven en voor het eerst verschenen in: Das Goetheanum 16/1966, pag. 122 e.v.; ook in: Funk/Schultz 1970. # Over de organische telwijze in de oudheid: $32\frac{1}{3} = 33$ in plaats van 32. En over de geboorteaankondiging op 25 maart als deel uitmakend van het geboorteprocés van het Jezuskind, zodat $32\frac{1}{3}$ jaar kunnen worden afgerond op 33 jaar.
- **1953: * Walther Bühler:** “Vom 33jährigen Rhythmus”, in: Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland, nr. 23, Pasen 1953, pag. 32-34. #

Bühler gaat hier nog uit van een Christusritme van 33½ jaar, dat beantwoordt aan een planetair zonneritme van precies 33 jaar (vergelijk hiervan afwijkend zijn publicatie uit 1982!).

- **1955: * Emil Funk:** “Zur Chronologie des Christus-Jesus-Lebens”, het eerste deel in: Was in der Anthroposophischen Gesellschaft vorgeht, 8/1956, pag. 31 e.v.; ingekort, maar met twee uitbreidingen ook in: Funk/Schultz 1970. # *Chronologische overwegingen m.b.t. de doop in de Jordaan op 6 januari 30 en de geboorte van Jezus op 26 december van het jaar 2 voor Chr.*
- **1956: Hermann Jülich:** “33 Jahre nach der Weihnachtstagung”, in: Blätter für Anthroposophie, 3/1956, pag. 95-102. # *Inhoudelijk rijke voordracht over 1902-1935; 1912/'13 - 1945/'46; 1923 - 1946. Vergelijk ook Hans Peter van Manen 1989.*
- **1956: * Ernst Lehrs:** “Der 33-Jahre-Rhythmus”, in: Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland, nr. 38, Kerstmis 1956, pag. 165-168. # *Over 1886-1919. Eveneens doorslaggevend m.b.t. de methodiek: Kerstmis van het Kerstjaar als ‘afzinkplaats’ en Pasen van het Paasjaar als ‘opwelplaats’, elk steeds voor dat hele Kerst- of Paasjaar gedacht.*
- **[1959: Albert Steffen:** “Dreiunddreissig Jahre”, Dornach 1959, Verlag für Schöne Wissenschaften. # *In deze 572 pagina’s tellende publicatie kijkt Steffen uitgebreid terug op 33 jaar voorzitterschap van het bestuur van de Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft in Dornach.]*
- **1962: * Rudolf Meyer:** “Die Wiedergewinnung des Johannesevangeliums”, Stuttgart 1962, hoofdstuk: “Zur Chronologie des Evangeliums”, resp. pag. 95 e.v. en 278 e.v. # *Doop in de Jordaan op 6 januari 30, kruisiging op 3 april 33, d.w.z. de Christus-Jezus wandelt ca. 3½ jaar op aarde rond.*
- **1964: * Rudolf Meyer:** “Elias oder die Zielsetzung der Erde”, Stuttgart 1964, pag. 94-96. # *Over voordrachten van Rudolf Steiner uit 1913-1914 en de archeologische vondsten aan de Dode Zee in 1947.*
- **1965: B.J.C. Lievegoed:** “Dem 21. Jahrhundert entgegen”, Vorträge in Spring Valley, 1965, Stuttgart 1980. # *Over 1900-1933-1966; Lievegoed gaat uit van 33½ jaar (pag. 90 in de Duitse uitgave). [Nederlandse uitgave: “Naar de 21^e eeuw”, Zeist 1976, Vrij Geestesleven. Pag. 15-16.]*
- **1970: * Emil Funk & Joachim Schultz:** “Zeitgeheimnisse im Christusleben”, Dornach 1970. # *Gebundelde opstellen van Funk en Schultz over de chronologie in het leven van Jezus-Christus, welke hierboven al afzonderlijk werden genoemd.*
- **1972: * Ormond Edwards:** “A New Chronology of the Gospels”, London 1972, Floris Books. (Duitse uitgave: “Chronologie des Lebens Jesu und das Zeitgeheimnis der drei Jahre. Neue Gesichtspunkte zur Datierung seiner Geburt”, Stuttgart 1978.) # *Edwards komt voor de nathanische Jezus op de 25^e december van het jaar 1 voor Chr. als geboortetijdstip, voor de kruisiging op 3 april 33, daarmee op 32½ jaar in totaal voor de duur van het leven van Jezus-Christus op aarde. Voor de doop in de Jordaan gaat hij uit van de datum van 6 januari 31.*
- **1977: Georg Glöckler:** “Zur Frage der Kernenergie”, in: Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland, nr. 121, Michaeli 1977, pag. 197-201. # *Glöckler beroept zich op het 33-jaarsritme en geeft de reeks 1911-1945-1977 aan, waarbij het voorbeeld van 1977 achteraf minder overtuigt vanuit het gezichtspunt van de protestbeweging van destijds of het ongeluk met de kerncentrale in het Amerikaanse Harrisburg in 1979. Deze reeks laat zich na 2011 voortzetten en zou dan meerdere onregelmatigheden te zien geven.*

- [1977: **Hans Peter van Manen**: “Jeugdbeweging en jeugdprotest in de 20^e eeuw”. Vrije Opvoedkunst, jrg. 40, nr. 4, juli 1977, pag. 5-12. # *In dit artikel beschrijft van Manen de drie grote jeugdbewegingen van de twintigste eeuw: de “Wandervogel” rond 1900, de socialistische en nationalistische jeugdbewegingen begin jaren dertig en het studentenprotest in de jaren zestig. De 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen komt daarbij niet met zoveel woorden ter sprake, maar uit alles blijkt dat hij in aansluiting op Steiners formuleringen uitgaat van een mensengeneratie die telkens ca. 33 jaar omvat.*]
- [1977: **Friedrich Benesch**: “De geestelijke impulsen in de generaties der 20e eeuw”. Vrije Opvoedkunst, jrg. 40, nr. 4, juli 1977, pag. 13-16. # *Benesch gaat expliciet in op het door Steiner geïntroduceerde generatiebegrip van 33 jaar. Vanuit die idee onderzoekt hij de drie generaties van de twintigste eeuw die ook Hans Peter van Manen (1977) bespreekt. Dit artikel is een korte samenvatting in het Nederlands van wat Benesch later, in 1984, uitgebreider zou beschrijven.*]
- **1978: Wilhelm Hoerner**: “Zeit und Rhythmus”, Stuttgart 1978, 33e hoofdstuk: “Sonnenrhythmen”, als ook “Aantekeningen” op pag. 333-335. # *Over het getal 33 en het getal 11 als deler van 33 in het planetaire gebeuren, vooral wat de activiteit van de zonnevlekken betreft, wat deels op 33 $\frac{1}{3}$ uitloopt. Over de analogie tussen 33 jaar en 33 dagen etc. Hoerner legt zich hier niet vast op 32 $\frac{1}{3}$ of 33 $\frac{1}{3}$ jaar.*
- **1978: Suso Vetter**: “1879 und der Rhythmus von 33 Jahren”, in: Sternkalender 1978/'79, pag. 95-104. # *Over de reeksen 1780-1813-1846-1879 en 1879-1912-1945-(1978).*
- [1978: **Arnold Henny**: “1879-1979: drie generaties”. Vrije Opvoedkunst, jrg. 41, nr. 6, december 1978, pag. 3-14. # *Vanuit de lotgevallen van de betrokken generaties beschrijft Henny aan de hand van een karakterisering van de drie beginjaren 1879, 1912 en 1945 drie maal perioden van 33 jaar vanaf het Michaëlsjaar 1879, nl. 1879-1912, 1912-1945 en 1945-1978.*]
- **1979: * Wilhelm Hoerner**: “Das Jahr 1913 im ersten Jahrhundert der nachchristlichen Zeitenregentschaft Michaels”, in: Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland, nr. 129, Michaeli 1979, pag. 192-198. # *Over 1879-1912 resp. 1912/'13 en over 1879-1979 als 33 + 1 + 33 + 33 jaar. Hoerner gaat uit van 33 $\frac{1}{3}$ jaar voor de duur van het Jezus-Christusleven, echter door de geboorte van de salomonische Jezus erbij te betrekken; 33 $\frac{1}{3}$ geldt wat hem betreft niet voor het nathanische Jezuskind.*
- **1980: * Peter Tradowsky**: “Kaspar Hauser oder das Ringen um den Geist. Ein Beitrag zum Verständnis des 19. und 20. Jahrhunderts”, Dornach 1980, pag. 89-91. # *Uitvoerige en symptomatologisch belangrijke weergave van de geboorte- en sterfreesen van Kaspar Hauser: 1812 – 1845 - 1878/'79 - 1911/'12 - 1944/'45 - 1977/'78 wat het geboortejaar betreft en 1833 – 1866 – 1899 - 1932/'33 - 1965/'66 - 1998 wat het sterfjaar van Kaspar Hauser betreft. Daarbij wordt echter de wet van 3 x 33 jaar genegeerd ten gunste van een '33-jaarswet' in de geschiedenis (pag. 89) die als ritme steeds voortduurt.*
- **1980: Johannes Tautz**: “Menschheit an der Schwelle”, Stuttgart 1980. # *Over 1900-1933-1968 [= 1969] en verder doorlopend.*
- [1981: **Suso Vetter**: “Der Tod des Herodes und der Stern von Bethlehem”, in: Das Goetheanum, jrg. 60, nr. 2, pag. 9-10, 11 januari 1981. # *Vetter wijst op een baanbrekend artikel van de Duitse astronoom Uwe Lemmer (“Neuere Betrachtungen zum Stern von Bethlehem”, in het tijdschrift “Sterne und Weltraum”, nr. 12/1980), waarin om weloverwogen redenen de dood van Herodes van 4 voor Chr.*

naar 1 voor Chr. wordt verplaatst, waardoor de mogelijkheid ontstaat dat ook de geboorte van de salomonische Jezus in het jaar 1 voor Chr. valt.]

- **1981: * Hella Krause-Zimmer:** “Sternkonjunktion, Herodestod und die zwei Jesusknaben”, in: Das Goetheanum 8/1981, pag. 57-59. # *De geboorte van het nathanische Jezuskind wordt hier aan het eind en de geboorte van het salomonische Jezuskind aan het begin van het jaar 1 voor Chr. verondersteld. Daardoor ontstaat een tijdsperiode van 32½ en een van 33½ jaar; er bestaan daardoor immers twee tijdsvariabelen van verschillende lengte.*
- **[1981 Wim Viersen:** “Zum Todesdatum von Herodes I“, in: Das Goetheanum, jrg. 60, nr. 35, pag. 274-276, 30 augustus 1981. # *[Reactie op de artikelen van Vetter en Krause-Zimmer in datzelfde jaar 1981, met een uiteenzetting over de verschillende kalendersystemen die toentertijd gebruikt werden. Viersen brengt daarbij twee onjuiste aannames aan het licht die via Flavius Josephus in de reguliere wetenschap zijn binnengeslopen en door Ormond Edwards (1972) al waren ontdekt en gecorrigeerd. Met als gevolg dat de dood van Herodus I niet in 4 voor Chr. plaatsvond maar naar het jaar 1 voor Chr. geplaatst moet worden, namelijk na de maansverduistering in dat jaar op 10 januari en voor het Paschafeest op de 15. Nisan. Door dit nieuwe feit wordt een geboorte in het jaar 1 voor Chr. voor de nathanische Jezus een reële mogelijkheid.]*
- **1982: * Walther Bühler:** “Der Stern der Weisen”, Stuttgart 1982, Hoofdstuk X: “Der 33jährige Sonnenrhythmus”. # *Bühler gaat deze keer uit van 32½ jaar, fundeert dit kosmologisch en brengt met de verwijzing naar het “jonger worden van de mensheid” een geheel nieuw aspect naar voren, dat pleit voor 32½ jaar als levensduur van Jezus-Christus op aarde. [Nederlandse vertaling: “De Ster der Wijzen”, Driebergen 1983, Zevenster.]*
- **1983: * Ellen Schalk:** “Ein Beitrag zu Rudolf Steiners Christus-Jesus-Chronologie”, in: Das Goetheanum, 8/1983, pag. 59 e.v. # *Ellen Schalk meent dat een Kerstjaar begint met Kerstmis en aldus met het Kerstfeest dat net voor het door Rudolf Steiner telkens genoemde jaar ligt, waarop dan 33 jaar later het Paasfeest volgt. Zo komt ze op 33½ jaar en beargumenteert dit door in de geest van Rudolf Meyer en Emil Funk te spreken over 3½ jaar als de tijdsduur waarin Christus op aarde rondwandelde.*
- **1984: * Christoph Lindenberg:** “Vom geistigen Ursprung der Gegenwart”, Stuttgart 1984, Hoofdstuk: “Die 33jährige Umlaufzeit geschichtlicher Ereignisse”. # *Lindenberg legt het accent op de praktische sociale initiatieven van het individu in de historische ontwikkeling en ruimt de heersende misverstanden omtrent het 33-jaarsritme uit de weg ten gunste van de door Steiner bedoelde wetmatigheid van 3 maal 33 jaar.*
- **1984: Friedrich Benesch:** “Die vier Jugendgenerationen des 20. Jahrhunderts. Verheissung und Verführung”, voordrachten van 18 en 19 mei 1984, in: Flensburger Hefte, nr. 46: “Jugendideale”, Flensburg 1994, pag. 55-85. # *Over 1899-1933-1966-(1999).*
- **[1984, Suso Vetter:** „Zum Stern von Bethlehem und zum Todesdatum Jesu Christi“, in Das Goetheanum, jrg. 63 (1984), nr. 14, pag. 107-108. # *Naar aanleiding van enkele nieuwe wetenschappelijk resultaten laat Vetter ten eerste zien dat met de ster van Bethlehem vermoedelijk helemaal geen met fysieke ogen waarneembare ster bedoeld is en ten tweede dat twee natuurwetenschappers van de universiteit in Oxford voor de sterfdatum van “de dissident en religiestichter Jezus” op 3 april van het jaar 33 na Chr. waren uitgekomen.]*

- **1984: Anton Kimpfler:** “Inmitten der Menschheit”, Wies/Südschwarzwald 1984, pag. 175-192. # *Over 1950-1983; 1900-1933-1966/’67.*
- **1985: Ellen Schalk:** “Zur Frage der Dauer des Jesus Christus-Lebens. Die drei Jahre des Christus-Lebens als Weltenstunde”, in: Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland, nr. 153, Michaeli 1985, pag. 185-192; eerder een kortere versie in: Beiträge zu einer Erweiterung der Heilkunst, 1/1985. # *Schalk dateert de geboorte [van het nathanische Jezuskind] aan het eind van het jaar 2 voor Chr. En de doop in de Jordaan op 6 januari 30, zoals reeds in haar artikel uit 1983.*
- **1986: Ormond Edwards:** “The Time of Christ. A Chronology of the Incarnation”, Edinburgh 1986, Floris Books. [# *Herziene, geactualiseerde en uitgebreidere uitgave van de publicatie uit 1972. Edwards bevestigt in deze studie wat hij in zijn vorige publicatie reeds had gevonden of vermoedde, wat met nieuw detailonderzoek wordt onderbouwd. Voor de geboorte van de Salomonische Jezus geeft hij 6 januari van het jaar 1 voor Chr. aan, voor de geboorte van de Nathanische Jezus 25 december in hetzelfde jaar 1 voor Chr. De doop in de Jordaan wordt op 6 januari 31 gesteld en de kruisdood op 3 april 33 (Nissan 14). Aldus komt hij op 2 jaar en 3 maanden voor de ‘drie’ Christusjaren en op een levensduur van 32 jaar en 3 maanden voor de Nathanische Jezus, c.q. Jezus van Nazareth c.q. de Christus Jezus.*]
- **1989: Hans Peter van Manen:** “Versuch zum Geist-Besinnen. Der 33-Jahre-Rhythmus in der Geschichte der Anthroposophischen Gesellschaft”, voordracht van 29 december 1989, Dornach 1990. # *Van Manen gaat [voor de duur van het leven van Jezus-Christus] uit van 32½ jaar, maar gaat óók uit van de rekbaarheid van het ritmische. Hij stelt net als Hermann Jülich (1956) de drie geboortejaren van de antroposofische beweging aan het begin van steeds 3 maal 33 jaar als opstandingsimpulsen: 1902-1935-1968-(2001). Vervolgens 1912/’13-1945/’46-1978/’79-(2011/’12). En verder: 1923-1956-1989-(2022). [Nederlands/Vlaamse vertaling door Wilbert Lambrechts: “Poging tot geest-bezinnen. Het 33-jaren-ritme in de geschiedenis van de Antroposofische Vereniging”, niet gepubliceerd manuscript, zonder plaats en zonder jaar.]*
- **1991: Robert Powell:** “Christian Hermetic Astrology. The Star of the Magi and the Life of Christ”, Hudson/N. Y. 1991. # *Powell baseert zijn chronologie en vooral zijn ritme van 33½ jaar, dat hij in zijn indrukwekkende werken vanaf het begin van onze jaartelling door de hele geschiedenis heen dóórrekent, vooral op Anna Katharina Emmerich [ook geschreven als Emmerick]. Zij gaat uit van 33 jaar en 3 maal 6 weken voor de levensduur van Jezus-Christus («Leben der heiligen Jungfrau Maria», Osnabrück 1907, S. 146). Zoals Powell beweert, maar door hem niet wordt aangetoond, zou haar bevinding in overeenstemming zijn met Rudolf Steiner.*
- **1991: Hans-Werner Schroeder:** “Von der Wiederkunft Christi heute. Verheissung und Erfüllung”, Stuttgart 1991, pag. 111-130, 140-152, 182 e.v. # *Over ca. 1910 - 1945; (1899)/1910 - 1933/1945 - 1966/1968 - 1998/2000.*
- **1993: Jesajah Ben Aharon:** “The Spiritual Event of the Twentieth Century. An Imagination. The Occult Significance of the 12 Years from 1933-1945 in the Light of Spiritual Science”, London 1993; “Das spirituelle Ereignis des 20. Jahrhunderts. Eine Imagination”, Dornach 1994. # *Over 1933-1945-1966/’67-1979-1999/2000-2012. [Nederlandse uitgave: “De spirituele gebeurtenis van de twintigste eeuw. Een imaginatie. De occulte dimensie van de jaren 1933-1945”, Zeist 1996, Vrij Geestesleven.]*

- **[1993: Christian Lazaridès:** “La datation de la vie du Christ”, in: Publication de l’Observatoire Astronomique de Strasbourg, série “Astronomie et Sciences Humaines, nr. 8, 1993, pag. 129-154.]
- **1995: Johannes Tautz:** “Lehrerbewusstsein im 20. Jahrhundert”, Dornach 1995, Kapitel: “Stufengang der pädagogischen Bewegung”. # *Over 1919/’20-1953-1986.*
- **1995: * Wilfried Heidt:** 1966-1999: “Arbeit für die Dreigliederung des sozialen Organismus. Eine Wegbeschreibung”, Achberg 1995. # *Net zoals Peter Tradowsky en Thomas Meyer werkt Wilfried Heidt heel intensief met de wet van 3 maal 33 jaar, die in vele van zijn verspreide werken en geschriften voorkomt, waarvan ongetwijfeld nog veel niet gepubliceerd is. Als enige benoemt hij zijn methode ook als “nieuwe astrologie” en probeert deze voor de praktijk van het sociale leven vruchtbaar te maken. Dat dit ook zijn grenzen heeft is voor veel critici reden om sowieso te twifelen aan het praktische nut van deze methode, een methode waarop Rudolf Steiner in 1917 toch nadrukkelijk heeft gewezen. (Vergelijk ook Lindenberg 1984).*
- **1996: * Robert Powell:** “Chronicle of the Living Christ”, Hudson/N.Y. 1996; Duitse uitgave: “Chronik des lebendigen Christus. Grundstein eines kosmischen Christentums”, Stuttgart 1998. # *Powell spant zich in om tot een gedetailleerde chronologie en een tot op de dag nauwkeurige astrologische bepaling te komen van alle gebeurtenissen in het leven van Jezus-Christus, met uitzicht op een eeuwig doorgaand 33½-jarig ritme. Dit zou door Rudolf Steiner als nieuw ritme in de kosmologie zijn ingevoerd. Als enige bron voor deze bewering geeft hij de artikelen van Ellen Schalk aan!*
- **1997: * Hella Krause-Zimmer:** “Herodes und der Stern von Bethlehem. Die Datierungsrätsel der Zeitenwende”, Stuttgart 1997. # *De schrijfster zet hier haar artikel uit 1981 voort en spoort een verkeerd overgeleverd Steiner citaat op, waarin Steiner over de geboorte van het nathanische Jezuskind spreekt “in het jaar nul” (pag. 16, resp. noot 2 op pag. 128).*
- **1998: * Christian Lazaridès:** “Wann beginnt das dritte Jahrtausend? / Das «Jahr 0» und die Geburt der beiden Jesusknaben oder: Wann beginnt das dritte Jahrtausend? ” – 2 delen. In: Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland, nr. 210, Kerstmis 1999, pag. 281-289 en nr. 211, Pasen 2000, pag. 16-22; oorspronkelijk in: L’Esprit du temps, nr. 28, Noël 1998, pag. 9-29. # *Een bespreking van de chronologie van het Jezus-Christusleven, waarin Lazaridès de kunstgreep van Hella Krause-Zimmer van de twee Jezusgeboorten oppakt, verder met Ormond Edwards instemt, maar niettemin uitgaat van een 3½-jarig Christuswerken.*
- **1999: Ormond Edwards:** “When Was Anno Domini? Dating the Millenium”, Edinburgh 1999, Floris Books. [# *Een verhelderende en in sommige details geactualiseerde samenvatting van zijn hoofdwerk “The Time of Christ” uit 1986.*]
- **1999: Robert A. Powell:** “«Das grösste Geheimnis unseres Zeitalters». Gedanken zur Wiederkunft des Christus, Texte von 1988-1996”, Kinsau 1999. # *Bevat een uitstekende symptomatologie van de jaren 1933-1966-1999 (pag. 20-29) en gaat uit van een doorlopend ritme van 33½ jaar, welk door alle tijden heen doorgerekend wordt.*
- **2000: Werner Schäfer:** “Die Sechziger Jahre”, in: Gegenwart nr. 1-2 / 2000, pag. 46-48. # *Over 1933-1937, 1963-1968 en 1999-...*
- **2001: * Thomas Meyer:** “Das Schicksal der anthroposophischen Bewegung und seine Auswirkung auf die Welt ereignisse. Eine symptomatologische Betrachtung der Jahre 1841-1869-1902-1917-1935-1968-2001/’02”, in: Der Europäer, nr. 6,

april 2001, pag. 8-19. # *In deze uitstekende studie beschrijft Meyer in de geest van 33-66-100 jaren de tijdvakken 1917-1950-1983; 1902-1935-1968-(2001) en 1869-1902-1935.*

- **2003: Anton Kimpfler:** “Hineingerissen in kosmische Kämpfe”, in: *Wege*, nr. 6/2003, pag. 20-23. *Over 1933-1966/1967-1999/2000; 1917-1950-1983. # Net als Werner Schäfer heeft Anton Kimpfler zijn symptomatologische blik meer gericht op gespiegelde verhoudingen dan op intervallen van 3 x 33 jaar, waarop dan afzonderlijk ingegaan zou moeten worden.*
- **2004: Andreas Delor:** “Die neue Jugendbewegung? ”, in: *Info 3*, nr. 9/2004, pag. 48-50. # *Over 1900-1933-1966-1999. (Zie ook Delor 2010.)*
- **[2006: Paul Heldens** (samensteller): “Het 33-jaarritme. Vijf voordrachten van Rudolf Steiner en achttien artikelen van andere auteurs”. Nijmegen, december 2006, uitgave in eigen beheer. # *In deze ‘reader’ werden een aantal in deze bibliografie genoemde voordrachten en artikelen gebundeld, waarin de door Rudolf Steiner aangegeven 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen een rol speelt, evenals het daarmee samenhangende 33-jarige generatiebegrip. (Beschikbaar in de antroposofische bibliotheek in Den Haag.)*
- **[2009: Paul Heldens** (samensteller), Rudolf Steiner e.a.: “Over ontstaan en streven van de eerste Vrije School”. Samengesteld en ingeleid door Paul Heldens. Nijmegen, januari 2009, in eigen beheer. # *Een bundeling van enkele in het Nederlands vertaalde toespraken en opstellen van Rudolf Steiner in samenhang met de oprichting van de Waldorfschule in Stuttgart in 1919, zoals verschenen in het toenmalige tijdschrift Vrijspraak (1985-1986). De bundel bevat ook een tekst van Emil Molt en Herbert Hahn. Heldens schreef er een historische inleiding bij waarin hij een beknopte schets gaf van de ontwikkeling van de Vrije Schoolbeweging in drie tijdvakken van 33 jaar: 1919-1952 / 1952-1985 / 1985-2018/2019.]*
- **2010: Andreas Delor:** “...Ich meine die Revolution des Bewusstseins schlechthin... Versuch einer Bilanz der ‘68er Bewegung in allen Konsequenzen”, Borchers 2010, Kapitel 3: “Die «Wandervogel-Bewegung» und der 33er-Rhythmus“. # *1899-1933-1966-1999. Over het ritme der jeugdbewegingen n.a.v. aanwijzingen uit voordrachten van Jürgen Schriefer en Sigurd Böhm in de jaren 1970/’80; vergelijk ook de voordrachten van Friedrich Benesch en Werner Schäfer; verder Johannes Tautz, Hans-Werner Schroeder en Wilhelm Hoerner.*
- **2010: * Thomas Meyer:** “Der historische Ur-Rhythmus von 33½ Jahren und die Länge des Jesus-Christus-Lebens”, in: *Der Europäer*, nr. 8, juni 2010, pag. 3-6. # *Meyer gaat uit van precies 33½ jaar als duur van het Jezus-Christusleven en geeft verschillende voorbeelden van gebeurtenissen die exact 33½ jaar uit elkaar liggen.*
- **[2010: Jens Göken:** “Hundert Jahre als Begriffskäfig”, in *Der Europäer*, jrg. 14, nr. 11, pag. 32, september 2010. # *Göken reageert met een ingezonden brief op het artikel van Thomas Meyer in het juni-nummer 2010 van het tijdschrift. In tegenstelling tot Meyer meent Göken, met alle waardering voor het werk van Meyer, dat een cyclus van precies 33½ jaar geenszins in de geest van Rudolfs Steiner aanduidingen is. Steiner wilde immers een nieuw ritme van 3 maal 33 jaar aangeven, met de voor organische ritmen typerende elasticiteit, van een ‘Kerstjaar’ naar een ‘Paasjaar’, waarbij echter 3 maal 33 nog altijd 99 is en geen 100.]*
- **[2010: Franz Jürgen Römmeler:** „Zur Dauer des Christus-Lebens. Die drei Jahre und ein einhundertfünfzig Jahre alter redaktioneller Fehler“, in *Der Europäer*, jrg. 14, nr. 12, pag. 17-18, oktober 2010. # *Een reactie van het redactielid Römmeler op de ingezonden brief van Göken, waarin Römmeler de visie van Göken op ironi-*

sche toon afwijst en zich daarbij niet zoals Göken op Rudolf Steiner beroept, maar op de uitspraken van de in Duitsland populaire zieneres Anna Katharina Emmerick (1774-1824).]

- **2010: Terry Boardman:** “Into the Bleak Midwinter? The Indian Ocean and Korea”, in: New View, nr. 58, winter 2010/2011. (Veel teksten van Boardman vindt men ook op zijn website: <http://threeman.org/>). # 1912-1945-1978-2011: *Boardman onderzoekt reeds aan het begin van 2011 naar samenhangen, die in het daarop volgende voorjaar door de gebeurtenissen in Japan en in het Midden-Oosten op dramatische wijze worden bevestigd.*
- **2011: Terry Boardman:** “Japan’s Crisis and Opportunity: Fukushima (Island of Good Fortune)”, in: New View, nr. 59, lente 2011. # *Boardmans puntsgewijze inleiding in het lot van het Japanse volk sinds het begin van de amerikanisering in 1853 behandelt verschillende symptomatische jaren, waarbij hij o.a. een drietal 66-jarige perioden in ogenschouw neemt, die ook in de geest van de historische spiegelingwet begrepen kunnen worden: 1879[-1912]-1945; 1945[-1978]-2011; 1923[-1956]-1989.*
- **2011: Terry Boardman:** “What’s Going on in the Muslim World in 2011? The Impulses of Sun - Moon – Mercury”, in: New View, nr. 59, lente 2011. # *Boardman geeft hier een inleiding in de actuele geopolitieke situatie in het Midden-Oosten en duidt de jaren 1966-1978 en 1999-2011 als een echo van 1933-1945, waarbij hij vooral het jaar 1978 als verbindingsschakel tussen 1945 en 2011 uitwerkt (o.a. via Pol Pot, Khomeini, Jim Jones, paus Johannes Paulus I). Vergelijk ook Glöckler 1977.*
- **[2020: Terry Boardman:** “Into the ‘New Normal’?”, Part 1 & 2, in New View Magazine, nummer 96, juli-september 2020, pag. ? Ook als [webartikel](#) beschikbaar. # *Naar aanleiding van de zg. coronacrisis als ‘de grote reset’, belicht de schrijver onder meer de ontwikkeling van het Amerikaanse imperialisme vanaf het einde van de Amerikaanse burgeroorlog in 1865; 1898: bezetting van Hawaï en de Filippijnen; 1931: de Grote Depressie; 1964: VS als grootste wereldmacht. En parallel hieraan de onoplosbaarheid van bepaalde mondiale problemen, zoals het voortwoekerende racisme, de toenemende inkomensongelijkheid, etc. Boardman volgt daarbij het ritme 1865–1898–1931–1964 als 3 maal 33 jaar, maar trekt dit nog door naar 1964–1997–2030. Het jaar 2030 geldt als het voltooiingsjaar voor “The Great Reset” (Klaus Schwab). Helemaal overtuigen doet dit ritme niet bij 1931, maar het levert niettemin interessante waarnemingen van doorgaande lijnen op.]*
- **[2021: Frank Spaan:** “Über den 33-Jahre Rhythmus. Nach Rudolf Steiners Angaben“, Dornach, Pasen 2021, uitgave in eigen beheer (postfs@protonmail.com) # *Spaan oriënteert zich opnieuw op de oorspronkelijke uitspraken van Rudolf Steiner en maakt duidelijk, dat het bij het 33-jaarsritme gaat om het getal als kwaliteit in plaats van hoeveelheid. Dit wordt tot uitgangspunt voor een karakterisering van de 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen, ook wat de toepassing daarvan betreft. In het verlengde daarvan bespreekt hij de wijze waarop de Paasdatum wordt vastgesteld en wat 33 jaren zijn, uitgaande van een jaarverloop van Pasen tot Pasen, zoals in Steiners kalender 2012-'13. Voorts worden enkele astronomische fenomenen besproken, die eveneens een 33-jarig verloop laten zien en tot slot buigt hij zich over de door Steiner opgeworpen vraag naar de zwakte c.q. de sterkte van een impuls na 33 jaar, naar gelang de Paasdatum vroeger of later in het jaar valt. Spaan wijst er met nadruk op, dat het wijdverbreide gebruik om 3 x 33 jaar als 100 jaar te tellen, duidelijk in strijd is met de aanduidingen van Rudolf Steiner. 3 x 33 is 99 jaar, aldus Spaan, geen 100. Verzuimd men in de cruciale jaren 33, 66 of 99 jaar*

na dato, zich op de lotgevallen van de betreffende impuls te bezinnen, dan wordt – populair gezegd – de boot gemist. Die 'boot' keert dan na verloop van het 33^e, 66^e of 99^e jaar leeg terug in de geestelijke wereld en in het ontstane vacuüm kunnen zich dan heel andere wezens nestelen dan het Christuswezen.

*

RUDOLF STEINER – DE 33-JARIGE OMLOOPTIJD VOOR HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

Onderstaande tekst omvat de belangrijkste passages over het 33-jaarsritme uit de voordrachtenreeks “Mysterienwahrheiten und Weihnachtsimpulse. Alte Mythen und ihre Bedeutung“. GA 180. Dornach 1980, 2^e druk, Rudolf Steiner Verlag. Nederlandse vertaling uit het Duits door Paul Heldens. De voetnoten bij deze voordrachtfragmenten zijn door de vertaler toegevoegd.

I. Bazel, 23 december 1917

Inhoud: Et incarnatus est. Het mysterie van de maagdelijke geboorte. De geschenken van de drie magiërs: goud, wierook, mirre – goddelijke wijsheid, deugd, onsterfelijkheid. Gedachten van enkele toonaangevende persoonlijkheden in de negentiende eeuw over het wezen van de Christus-Jezus: Ernest Renan, John Stuart Mill, Heinrich Heine, Eduard von Hartmann, Paul Heyse. Het Kerstfeest hoort bij het Paasfeest dat drieëndertig jaar later ligt. De betekenis van het ritme van 33 jaren voor het begrijpen van historische gebeurtenissen.

De zin die verbonden is met de kracht van het menselijke verlangen, zoals deze door vele eeuwen heen in het menselijk hart een plaats kreeg door die feesten, waarvan het symbool in de tegenwoordige tijd de kerstboom is geworden, die zin is uit te drukken in de woorden welke sinds het begin van die tijdrekening weerklinken, die van het mysterie van Golgotha uitgaat, en die zich in de ontwikkeling van het aardewezen verder zouden moeten inplanten. Die zin, die door de tijden heen oplicht, is verbonden met de woorden: “*Et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine*”.

Men kan wel zeggen, dat een groot deel van de tegenwoordige mensheid met die woorden: “*Et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine*” evenzo weinig betekenis kan verbinden als met het opstandingsmysterie van de Paastijd. Men kan min of meer zeggen, zo onwaarschijnlijk het de niet meer de spirituele wereld toegewende gezindheid toeschijnt om het centrale mysterie van het christendom in de opwekking uit de dood te zien, net zo schijnt het dit zelfde denken, deze zelfde beleving onmogelijk het geestelijke feit aan te nemen dat met het mysterie van Kerstmis is verbonden: de vleeswording, de belichaming door een maagdelijke geboorte. Ja, men kan wel zeggen, een groot deel van de tegenwoordige mensheid zal de natuuronderzoeker, die het mysterie van de maagdelijke geboorte een “brutale aanfluiting van het menselijke verstand” heeft genoemd meer instemming betuigen dan degenen die dit mysterie in spirituele zin serieus willen nemen.

En toch, in christelijke zin is het mysterie van de incarnatie van de heilige geest door de maagd Maria van kracht sinds het mysterie van Golgotha. In een andere betekenis

was dit reeds vóór het mysterie van Golgotha geldig. Diegenen namelijk, die het in de kribbe liggende kind de symbolen hebben gebracht, of beter gezegd de symbolische geschenken goud, wierook, mirre schonken, die hebben in de geest van een eeuwenoude wetenschap [9-10]²¹ die maagdelijke geboorte, dus het mysterie van Kerstmis in de sterren gelezen. En zij, de magiërs met het goud, de wierook en de mirre, zij zijn gekomen, omdat zij de tekenen des tijds geschouwd hebben. Wat waren dat voor tekenen? De magiërs met het goud, de wierook en de mirre, waren in de geest van die oude wijsheid astrologen. Zij waren bekend met die geestelijke gebeurtenissen die zich in de kosmos afspelen, wanneer zich bepaalde tekens aan de hemel voordoen.

Zo'n teken was voor hen, dat in de nacht van 24 op 25 december – in het jaar dat wij tegenwoordig als het jaar van Christus' geboorte aanduiden – de zon, het grote wereldsymbool voor de verlosser van de wereld, aan het hemelgewelf straalde, straalde vanuit het sterrenbeeld van de Maagd. Zij zeiden: wanneer die hemelconstellatie zal optreden, dat de zon in de nacht van 24 op 25 december in het sterrenbeeld van de Maagd zal staan²², dan zal er een belangrijke verandering met de aarde plaatsvinden. Dan is de tijd

---

²¹ De nummers verwijzen naar de paginanummering in de oorspronkelijke *Duitse* tekst van de boekuitgave van 1980 (GA 180, Dornach 1980, 2^e druk).

²² Joachim Schultz becommentarieerde deze passage aldus: "Het zintuiglijk waarneembare feit staat hiermee echter in openlijke tegenspraak. Afgezien van de vanzelfsprekendheid, dat 's nachts de zon uiterlijk onzichtbaar blijft, bevindt zij zich ten tijde van de winterzonnewende noch tegenwoordig, noch toentertijd, in het sterrenbeeld van de Maagd. Astronomisch staat tegenwoordig de zon op 24 december aan het begin van het sterrenbeeld Boogschutter. Op dezelfde datum 2000 jaar geleden stond zij als gevolg van de precessie (resp. de verschuiving van het lentepunt) ongeveer een sterrenbeeld opgeschoven, bij de overgang naar het sterrenbeeld Boogschutter in het sterrenbeeld van de Steenbok. In geen geval kan hier sprake zijn van een positie in de Maagd."

Rudolf Steiner gaf 3 jaar later nog een korte toelichting op een eigenaardigheid in de geestelijke waarneming van de Perzische magiërs, namelijk in de voordracht gehouden op 23 december 1920 in Basel: "*Die Suche nach der neuen Isis, der göttlichen Sophia*" (in GA 202: "Die Brücke zwischen der Weltgeistigkeit und dem Physischen des Menschen"). Dornach 1993, 4e druk, Rudolf Steiner Verlag).

Een en ander werd door Schultz verder uitgewerkt in zijn opstel: "*Die Weihnachtsconstellation und das Herunterfunkeln der Sonne aus dem Sternbilde der Jungfrau*" in de bundel: "Zeitgeheimnisse im Christus-Leben: Chronologie und 33jähriger Rhythmus" Dornach, 1983, 2. Aufl., Philosophisch-Anthroposophischer Verlag am Goetheanum. Dit opstel verscheen voor het eerst in "Was in der Anthroposophische Gesellschaft vorgeht – Nachrichten für Mitglieder", jrg. 16, nr. 3, S. 10-12, 15 januari 1939.

Op grond van tenminste twee uitspraken van Rudolf Steiner is het weinig aannemelijk, dat het bij de zogenaamde Ster van Bethlehem om een hemelconstellatie in de gebruikelijke zin van het woord gaat, zoals in het huidige materialistische tijdperk steeds weer wordt aangenomen. In de voordracht gehouden in Keulen op 25 december 1907 (in GA 98, "Natur- und Geistwesen, ihr Wirken in unserer sichtbaren Welt"), wordt in verband met de ster die de drie wijzen uit het Morgenland volgden, gesproken over het schouwen van de Christuszon te middernacht in de voor het geestesoog transparant geworden middernachtelijke schaduw van de aarde tijdens de midwintertijd. En in de eveneens in Keulen gehouden voordracht op 2 januari 1917 (in GA 292, "Kunstgeschichte als Abbild innerer geistiger Impulse"), spreekt Steiner in samenhang met een tegenwoordig volstrekt niet meer begrepen geestelijke stroming, waartoe de drie wijzen uit het Morgenland – als laatste gnostische ingewijden – behoorden, over hemelconstellaties die helemaal niet fysiek te zien zijn, maar alleen door de ingewijden kunnen worden waargenomen. Anders gezegd: bij de ster die de drie wijzen volgden, gaat het primair om een geestelijk geschouwde imaginatie, die echter in verband stond met een toenmalige, geenszins spectaculaire, maar in deze samenhang belangrijke hemelconstellatie, maar dan gezien volgens een oude Perzische ziensmethode, welke Steiner op 23 december 1920 in Bazel (in GA 202) kort heeft toegelicht en waarop ook Joachim Schulz in het hier boven genoemde artikel ingaat. In deze zin heeft Elisabeth Vreede in december 1934 een opstel gepubliceerd in een van haar "astronomische Rundschreiben", dat nooit in druk is verschenen. De titel luidt: "[Die Konstellation zu Christi Geburt](#)", te vinden op de website van Liesbeth Bisterbosch als Word-bestand. In dit opstel onderneemt Vreede een poging om de betekenis van de uitspraken van Rudolf Steiner inzichtelijk te maken aan de hand van de in aanmerking komende astronomische (niet astrolo-

gekomen dat wij het goud, dat wil zeggen het symbool van onze kennis over de goddelijke wereldleiding, die wij tot nog toe alleen in de constellatie van de sterren gezocht hebben, aan die impuls zullen aanbieden, die zich invoegt in de aardse mensheidsontwikkeling; het moment waarop wij de wierook, de offerkracht, die tegelijkertijd de hoogste menselijke deugd symboliseert, zó op te offeren hebben, dat wij ons ter verrichting van deze hoogste menselijke deugd met die kracht verbinden, die van de Christus uitgaat, die zou moeten incarneren in die menselijke persoonlijkheid die wij de wierook als symbolische gave aanbieden; en als derde de mirre als het symbool van datgene, wat eeuwig in de mens is. Wat we eeuwenlang met de krachten verbonden hebben gevoeld die vanuit de sterrenconstellaties omlaag spraken, dat zoeken we voortaan daar, waar wij het als geschenk aanbieden aan degene die voor de mensheid een nieuwe impuls zou moeten worden. We zoeken onze onsterfelijkheid daardoor, dat we onze ziel verbinden met de impulsen van Christus-Jezus. Wanneer vanuit de Maagd het kosmische symbool van de wereldkracht, de zonne-wereldkracht, omlaag schijnt, dan zal een nieuwe aartijd beginnen. [10-11]

Zo werd het geloofd, zo werd het gezien, duizenden jaren lang. En toen de magiërs zich gedrongen voelden de goddelijke wijsheid, de kracht van de menselijke deugd, de vervulling van de menselijke onsterfelijkheid – symbolisch uitgedrukt in goud, wierook en mirre – voor het goddelijke kind neer te leggen, toen herhaalden zij in een historische gebeurtenis datgene wat in ontelbare mysteriën, in ontelbare offerhandelingen gedurende duizenden jaren juist symbolisch is voorgesteld, waar men als een profetische aanduiding op de gebeurtenis die zou optreden wanneer de zon om middernacht van 24 op 25 december uit de Maagd aan de hemel omlaag schijnt, voor het symbolische godskind, dat in de oude tempels als symbolische representant van de zon bewaard werd, in die gewijde nacht goud, wierook en mirre offerde. Zo spreekt op christelijke wijze het “*Incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine*” reeds bijna tweeduizend jaar, zo spreekt hetzelfde ‘*incarnatus*’ sinds mensenheugenis op aarde. Aan de tijd waarin wij leven stellen wij de vraag: weten de mensen eigenlijk nog wel waarnaar zij omhoog zouden moeten zien als zij hun Kerstfeest vieren? Is daarvan tegenwoordig een volledig bewustzijn aanwezig dat uit kosmische hoogten, dat in een kosmisch teken een wereldkracht in spirituele zin door een maagdelijke geboorte verschenen is, en dat de kerstlichtjes in ons hart daarvan een bewustzijn zouden moeten wekken, dat de menselijke ziel verbonden is, door de innigste band verbonden is met wat als een kosmisch-aardse gebeurtenis kan worden beschouwd?

(...) [11-19] (Over enkele toonaangevende persoonlijkheden in de negentiende eeuw die zich over het wezen van de Christus-Jezus uitspraken: Ernest Renan, John Stuart Mill, Heinrich Heine, Eduard von Hartmann en Paul Heyse.)

Wat wilden de magiërs uit het Morgenland, toen zij [in de vorm van goud, wierook en mirre] goddelijke wijsheid, deugd en onsterfelijkheid naar de kribbe brachten, na die gebeurtenissen die zij in het teken van de zon in het sterrenbeeld van de Maagd hadden geschouwd in de nacht van 24 op 25 december in het eerste jaar van onze tijdrekening? Wat wilden de magiërs uit het Morgenland?

---

gische) voorgeboortelijke horoscoop en de geboortehoroscopen van de beide Jezuskinderen. Zij plaatste daarbij de geboorten van de beide Jezuskinderen nog in het jaar 1 na Chr. Zie ook de [website van Liesbeth Bisterbosch](#), het thema “Magiërs uit het Ochtendland”.

Zij wilden daarmee het grote historische bewijs leveren dat ze begrepen hadden dat datgene wat aan krachten tot dan toe uit de kosmos op aarde naar beneden stroomde, niet op dezelfde manier – door louter omhoogkijken naar de kosmos, naar de sterrenconstellaties – in de toekomst voor de mensen bereikbaar is. Zij wilden laten zien dat het noodzakelijk is dat de mensen van nu af aan zelf beginnen de blik te richten op wat binnen de historische ontwikkeling, in de sociale en zedelijke ontwikkeling in de aardemensheid zelf gebeurt, dat de Christus is afgedaald uit de regionen waaruit de zon in de Maagd schijnt, waaruit alle sterrenconstellaties met hun krachten komen, die de microkosmos als een afbeelding van de macrokosmos laten verschijnen. Dat deze geest, dat dit wezen de directe aardeontwikkeling is binnengetrokken, dat de aardeontwikkeling zelf voortaan alleen met zo'n innerlijke wijsheid kan worden gekend, zoals vroeger de sterrenconstellaties werden gekend, dat wilden de magiërs uit het Morgenland zeggen. En dat moet men tegenwoordig nog steeds in herinnering brengen.

De mens kijkt tegenwoordig zo naar de geschiedenis alsof steeds alleen het vroegere de oorzaak is van het latere, alsof wanneer we de gebeurtenissen van het jaar 1914, 1915, 1916, 1917 zouden bekijken, we eenvoudig terug zouden moeten gaan naar 1913, 1912, 1911, enzovoorts, om historische ontwikkeling zo te bekijken zoals men ook de natuurlijke ontwikkeling bekijkt, waarbij men vanuit een werking naar een aanleiding gaat, om in die aanleiding de oorzaak te vinden. Uit die gezindheid heeft zich de 'fable convenue' gevormd, [19-20] die tegenwoordig onze jeugd tot hun onheil als 'geschiedenis' wordt ingeprent.

Waarachtig christendom en vooral eerlijk en oprecht inzicht in het Kerst- en Paas-mysterie is het scherpste protest tegen deze door het natuurwetenschappelijk denken misvormde wereldgeschiedenis. Het christendom heeft de werelddraadselen in samenhang gebracht met de loop van het zonnejaar. De tijd die altijd zou moeten herinneren aan die oerconstellatie van het jaar 1, van 24 op 25 december, van het schijnen van de zon uit het sterrenbeeld van de Maagd, die tijd laat zich elk jaar als het Kerstfeest vieren.²³ Vanuit dit gezichtspunt heeft de christelijke levensbeschouwing het Kerstfeest vastgesteld. Deze levensbeschouwing laat dan het Paasfeest vieren doordat zij een bepaalde hemelconstellatie neemt; we weten dat de eerste zondag na volle maan na het begin van de lente de vastgestelde dag is – die tegenwoordig al wordt bestreden door de materialistische gezindheid – de dag is waarop het Paasfeest wordt gevierd.

Degene die eerlijk en oprecht zijn gezindheid wil verbinden met het Mysterie van Golgotha ziet in de tijd van Kerstmis tot Pasen als een onderdeel van de loop van het jaar, een beeld voor het drieëndertigjarige Christusleven. Vóór het Mysterie van Golgotha – waartoe ik ook het Kerstmysterie reken – wezen de magiërs naar de hemel wanneer zij

---

²³ "... de oerconstellatie van het jaar 1, van 24 op 25 december, van het schijnen van de zon uit het sterrenbeeld van de Maagd, ...": hierbij valt te bedenken dat voor Rudolf Steiner in deze samenhang het eerste jaar van onze christelijke jaartelling natuurlijk niet op 1 januari valt, maar op 25 december, nl. de eerste dag na de nacht waarin de feitelijke geboorte had plaatsgevonden. Het jaar 1 zou in die zin dus ook kunnen beginnen op 25 december van het kalenderjaar 1 voor Chr., ofwel op 25 december van het astronomische jaar nul, dus zeven dagen eerder dan de kalenderdatum 1-1-1, welke als begin geldt voor onze Gregoriaanse jaartelling. Ook dan geldt dat het eerste jaar van onze huidige kalender nog steeds – nagenoeg – samenvalt met het eerste jaar na Christus' geboorte. Een soortgelijke realistische, in plaats van een abstracte benadering, zien we terug in de kalender 1912-'13, waarin 3 april van het jaar 33 geldt als het begin van de nieuwe kalenderordering die Steiner voor ogen had en Pasen 1912 wordt gepresenteerd als het begin van het jaar 1879 na Chr. Vervolgens loopt dan het nieuwe kalenderjaar van Pasen 1912 tot Pasen 1913. Zie voor verdere studie van dit thema met name Joachim Schultz 1953 (1966/1970), Hella Krause-Zimmer 1981, Christian Lazaridès 1998 en Ormond Edwards 1986 en 1999, in de bibliografie op pag. 16 e.v., alsmede de webpagina van Liesbeth Bisterbosch onder het tabblad: "[Wijzen uit het ochtendland](#)".

een of ander raadsel, ook betreffende de mensheidsontwikkeling, wilden behandelen. Zij wezen naar de hemelconstellatie. Zoals de positie van een ster ten opzichte van andere sterren is, zo bekeken zij wat zich hier op aarde afspeelde. Op dat moment echter, waarop zij uit het teken van de zon in de Maagd van 24 op 25 december schouwden wat zich op aarde afspeelde, toen zeiden ze: nu moet ook de sterrenconstellatie in het menselijk handelen op aarde zelf direct geschouwd worden.

Is er sterrenconstellatie in het menselijk handelen? Mijn beste vrienden, kunnen lezen, dat is de opdracht; kunnen lezen wat met de wonderlijke aanleiding tot lezen bedoeld is die met de raadsels van de Christelijke jaarindeling gegeven is, raadselen die op hun beurt weer zijn opgebouwd uit de gezamenlijke [20-21] mysteriën van de jaarindelingen van alle volkeren op aarde. Drieëndertig jaar zijn bedoeld voor de tijd van Kerstmis tot Pasen. Dát moet begrepen worden, dat moet in het oog worden gevat. Drieëndertig jaar, zo is de mening, moeten verlopen tussen Kerstmis en Pasen.

Wat volgt daaruit? Daaruit volgt, dat het Kerstfeest dat wij dit jaar vieren bij het Paasfeest hoort dat pas over drieëndertig jaar zal komen, en dat het Paasfeest dat we dit jaar [1917] vierden, bij het Kerstfeest hoort van het jaar 1884. In 1884 vierde de mensheid een Kerstfeest dat bij het Paasfeest van dit jaar behoort. En het Kerstfeest dat wij dit jaar vieren dat hoort niet bij het Paasfeest van het komende jaar, dat hoort bij het Paasfeest dat drieëndertig jaar later daarop zal volgen. Een volledige mensengeneratie is de tijd van drieëndertig jaar, zo rekent men. Een mensengeneratie moet voorbijgaan tussen het bij elkaar horende Kerstfeest en Paasfeest. Dat is de aanleiding om de nieuwe astrologie te lezen, die astrologie die zijn oog richt op de sterren die in de historische ontwikkeling van de mensheid schitteren.

Hoe kan dat gerealiseerd worden? Zo kan dat worden gerealiseerd, dat de mens het Kerstfeest daartoe gebruikt om zich dit bewust te worden: dat wat ongeveer – men kan in deze dingen natuurlijk enkel ongeveer zeggen – in deze tijd gebeurt verwijst in zijn historische samenhang terug, heeft drieëndertig jaar geleden zijn geboorte beleefd, en dat is nu zelf weer de geboorte van datgene wat zich in de loop van de komende drieëndertig jaar afwikkelt.

In het individuele, persoonlijke leven, in het individuele bestaan, heerst ons karma. Daar is ieder voor zichzelf verantwoordelijk; daarbij moet echter ook ieder wat in zijn karma ligt aanvaarden. Daar moet hij verwachten dat er in karmische zin een onvoorwaardelijke samenhang bestaat tussen het voorafgaande en het volgende.

Hoe is dat bij historische samenhangen? Met historische verbanden is het zo, dat we met betrekking tot onze huidige mensheidscyclus niet kunnen verstaan, dat we niet kunnen begrijpen en [21-22] een gebeurtenis niet op de juiste wijze kunnen beleven, die zich heden, in 1917, voltrekt, wat zijn Paasjaar is, wanneer wij niet terugkijken tot aan de tijd van zijn Kerstjaar, wanneer wij niet terugkijken tot het jaar 1884. Voor het jaar 1914 moet dus tot het jaar 1881 worden teruggekeken. Wat de generatie, die voorheen aan de geschiedenis deelnam, aan impulsen in de stroom van de historische ontwikkeling heeft geworpen, dat heeft een levenstijd van drieëndertig jaar; dán begint zijn Pasen, dan is zijn opstanding. Wanneer werd de kiem gelegd voor die Pasen die de mensheid nu al enkele jaren beleefd, sinds het jaar 1914? Drieëndertig jaar geleden.

Samenhangen in intervallen van drieëndertig naar drieëndertig jaar, dat is wat inzicht verschaft in de voortgaande stroom van de historische ontwikkeling. En er moet een tijd komen waarin de mens in de Kersttijd, die begint met de Kerstnacht van 24 op 25 december, zich bezint: wat jij – zo zou hij tot zichzelf kunnen zeggen –, wat jij heden doet, dat zal voortwerken en pas opstaan, pas tot uiterlijke daad worden, niet in het persoonlijke leven, maar in historische zin, na drieëndertig jaar. Ik versta datgene wat

heden geschiedt, wanneer ik terugkijk – zelfs in uiterlijke gebeurtenissen versta ik datgene wat heden geschiedt – wanneer ik terugkijk op de tijd, die volgens de regel der drieëndertig jaren nu tot vervulling moet komen.

Toen zich in het begin van de jaren tachtig van de negentiende eeuw de opstand van de mohammedaanse profeet, van de Mahdi²⁴ voordeed, toen deze daarmee eindigde dat de Britse heerschappij zich over Egypte uitstreckte, toen in dezelfde tijd van Franse zijde zelfs door een oorlog met China Achter-Indië voor het Westen moest worden veroverd, toen de Kongo-conferentie²⁵ werd gehouden, toen al die andere soortgelijke gebeurtenissen optraden – bestudeert u alles wat heden zijn drieëndertig jarige vervulling vindt! – toen werd de oorzaak in het leven geroepen van wat heden gebeurt. Toentertijd hadden de mensen zich moeten afvragen: welke vooruitzichten voor een Pasen na drieëndertig jaar belooft Kerstmis ons dit jaar? Want in de historische ontwikkeling staan alle dingen na drieëndertig jaar in gewijzigde vorm uit hun graf op als gevolg van een macht, die [22-23] samenhangt met het meest heilige en verlossende dat de mensheid door het Mysterie van Golgotha werd geschonken.

Maar over het Mysterie van Golgotha kan niet zomaar sentimenteel gekletst worden. Het Mysterie van Golgotha wil begrepen worden met de hoogste wijsheidskrachten die maar voor de mens toegankelijk zijn. Het Mysterie van Golgotha wil ervaren worden met het diepste wat een mens maar in zijn ziel kan opwekken, wanneer hij dat, wat het licht van de wijsheid in hem kan ontsteken, in de diepten van de ziel zelf zoekt, wanneer hij niet enkel over liefde praat, maar deze liefde doet opvlammen doordat hij zijn ziel verbindt met wat als wereldziel werkzaam is en wat door de wending der tijden heenstroomt, wanneer hij zich een waarnemingsorgaan eigen maakt, zich begrip verwerft voor de geheimen der ontwikkeling. Want zo, zoals eens de sterrenhemel tot de oude magiërs sprak als zij deze bevroegen wanneer zij het een of ander in het sociale leven wilden verrichten, zo heeft degene die tegenwoordig iets in het sociale leven te doen

---

²⁴ Mohammed Achmed (1843-1885) uit Soedan stelde zich in 1881 aan het hoofd van de opstandelingen tegen de Turks-Egyptische overheersers, die ten koste van de bevolking in toenemende mate zaken deden met de Britten. Onderdeel van die Turks-Britse samenwerking was het verbod op de slavenhandel, die echter een winstgevend bedrijf was voor veel kooplieden in het toenmalige Soedan. Mohammed Achmed werd al gauw beschouwd als de laatste 'Mahdi', d.w.z. 'hij die door Allah wordt geleid'. In de islamitische wereld worden met deze laatste Mahdi soortgelijke verwachtingen verbonden als bij de joden met de Messias. Deze Mahdi van Soedan was de aanvoerder van de in de Arabische wereld legendarische Mahdi-opstand, die aanvankelijk succesvol verliep, totdat de Britse legers na jarenlange strijd de opstandelingen in 1899 eindelijk definitief wisten te verslaan en daarmee de Britse overheersing in het Midden-Oosten vestigden. Dit Britse kolonisatieproces werd omstreeks 1914 voltooid.

²⁵ De Congo-conferentie vond op initiatief van de Duitse bondkanselier Otto von Bismarck van 18 november 1884 tot 26 februari 1885 in Berlijn plaats. Begin jaren tachtig van de negentiende eeuw ontstond door de sluwe kolonisatiepolitiek van de Belgische koning Leopold II in het aan delfstoffen zeer rijke koninkrijk Congo een toenemende interesse in het stichten van Afrikaanse koloniën door de andere koloniserende landen. Tijdens de Congo-conferentie werden op uitdrukkelijke wens van België door alle betrokken landen: Engeland, de Verenigde Staten, Duitsland, Frankrijk, Italië, Spanje, Portugal, Oostenrijk-Hongarije, Nederland, België, Denemarken en Zweden, afspraken gemaakt over de verdeling van het Afrikaanse continent. De Belgische koning hoopte d.m.v. deze conferentie de in Congo door bedrog en geweld verkregen gebieden te legitimeren en kreeg zijn zin. Als gevolg van deze conferentie ontstond er een wedloop tussen de Europese staten, niet enkel om het bezit van koloniën in Afrika, maar ook in heel Azië. In 1914 was de buit wereldwijd definitief verdeeld. In deze strijd om de meeste en belangrijkste koloniën kwamen de Britten als overwinnaar uit de bus. Bismarck had in het belang van Duitsland gehoopt door middel van zijn Congo-conferentie tweedracht te kunnen zaaien tussen Frankrijk en Groot-Brittannië volgens het motto 'verdeel en heers'. Hij onderschatte echter het politieke organisatietalent van de Britten om een wereldrijk te stichten. Het was Duitsland dat in de race om de koloniën, meer dan enig ander Europees land, aan het kortste eind trok.

heeft zich te richten naar de sterren die op- en ondergaan in de historische ontwikkeling. En zoals destijds de omlooptijd van de sterren om de zon werd berekend, zo is in de ware historische mensenwijsheid de omlooptijd voor gebeurtenissen in de historische ontwikkeling berekend. En die omlooptijd is van Kerstmis tot een Pasen dat drieëndertig jaar daarna ligt. Zo besturen de geesten van de omlooptijden wat in de mensenziel leeft en weeft voor zover hij niet slechts een individueel, maar een met de historische ontwikkeling vervlochten wezen is.

Als wij ons in deze tijd van het jaar verdiepen in het Kerstmysterie, dan doen wij dit het beste als wij ons vertrouwd maken met de geheimen die juist in onze tijd zouden moeten worden onthuld, geheimen waarmee de christelijke traditie zou moeten worden verrijkt opdat deze aansluit bij het Mysterie van Golgotha en bij wat in het Kerstmysterie uitgedrukt wordt. De Christus sprak tot de mensheid: "Ik ben bij u alle dagen tot aan het einde van de aardetijd".²⁶ Degenen die zich tegenwoordig zijn leerlingen noemen, die spreken echter vaak daarover, dat de openbaringen uit de geestelijke wereld er wel waren in de tijd van [23-24] Christus Jezus zelf, maar dat deze hebben opgehouden, en dat tegenwoordig diegene iets verdorvens en goddeloos volbrengt, die beweert dat nu nog steeds op wonderbaarlijke wijze vanuit de geestelijke wereld zulke spirituele openbaringen kunnen plaatsvinden. Zo is in veel opzichten datgene, wat zich tegenwoordig officieel christendom noemt, een streven geworden om de christelijke ontwikkeling te verhinderen.

Datgene echter, wat gebleven is, de heilige symbolen – en een van de meest heilige is datgene wat vanuit het Kerstmysterie spreekt –, zijn een levendig protest tegen de onderdrukking van het ware christendom, die door het officiële christendom vaak wordt verkondigd.

Getuigenis afleggen wil de antroposofische georiënteerde geesteswetenschap – onder menig andere wat zij wil –, van de betekenis van het mysterie van Golgotha, van de betekenis van het Kerstmysterie. En het behoort tot haar opgave getuigenis af te leggen van wat de aarde haar zin geeft, en wat betekenis geeft aan het mensenleven. En als de kerstboom in de huidige tijd – deze is zelfs niet meer dan enkele eeuwen oud – tot symbool van het Kerstfeest is geworden, dan mag degene die onder de kerstboom staat zich afvragen: is het voor jou nog een waarheid wat boven deze kerstboom geschreven staat? Geschreven staat door het getuigenis der geschiedenis: "Et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine". Is dat voor jou nog waarheid? – Dat het waarheid is, om dat te erkennen heeft men spirituele wetenschap nodig. En geen natuurwetenschap kan antwoord geven op vragen naar de maagdelijke geboorte en naar de opstanding, de natuurwetenschap kan in tegendeel niets anders dan de maagdelijke geboorte en de opstanding afwijzen. Begrepen kunnen deze alleen vanuit het gebied, waar niet het soort geboorte heerst zoals deze in de zintuiglijke wereld bestaat, en waar niet de dood heerst zoals die in de zintuiglijke wereld bestaat. Zoals de Christus-Jezus door de dood is heengegaan, zó dat deze dood een maya is en de opstanding de waarheid – wat de inhoud is van het Paasmysterie – evenzo is de Christus-Jezus door de geboorte heengegaan, zó dat deze geboorte een maya is en een wezensverandering in de geestelijke wereld de waarheid is. Want [24-25] in de geestelijke wereld is er geen geboorte en geen dood, maar slechts gestalteverandering, metamorfose, zoals we weten.

Alleen wanneer de mensheid geneigd zal zijn omhoog te zien naar die wereld, waarin geboorte en dood in zintuiglijke zin hun betekenis verliezen, kunnen Kerstmis en Pasen hun waardige inhoud verkrijgen. Dan, maar alleen dan zal ook ons hart, zal onze ziel

---

²⁶ Evangelie volgens Mattheüs, hoofdstuk 28, vers 20.

zich met die warme klank vervullen, met welke wij weer voor diegenen kunnen treden voor wie wij zouden moeten treden, om voor hen reeds in de vroegste kindertijd over het kind te spreken dat in de kribbe gelegen heeft, en over de magiërs uit het Morgenland, en hoe dit kind door hen de gaven van wijsheid, deugd en onsterfelijkheid werden aangeboden. Met kinderen moeten wij daarover kunnen spreken. Want wat wij het kind nu hierover kunnen zeggen, dat zal in dat kind zijn Pasen kunnen vieren, kunnen opstaan nadat dit kind drieëndertig jaren verder is gekomen.

In de historische ontwikkeling is de mensheid zo met verantwoordelijkheid doordrenkt, dat de voorafgaande generatie in de Kerstimpuls alleen dat kan leggen wat de volgende generatie als Paasimpuls te ontvangen heeft. Wordt u zich ervan bewust dat de ene generatie naar de volgende generatie zo moet kijken dat zij moet bedenken: in het teken van de Kerstster leer ik je als een geboorte in de ziel te planten, wat drieëndertig jaar later als Paasster kan herrijzen. Ken ik deze samenhang tussen deze generatie en de volgende, dan – zo kan iedereen tot zichzelf zeggen – heb ik bij al mijn werk een impuls die boven de waan van de dag uitstijgt. Want de tijd tussen Kerstmis en Pasen duurt niet de weken die verlopen tussen Kerstmis en Pasen komend jaar; die duurt in waarheid drieëndertig jaar, net zo lang als een impuls die ik als Kerstimpuls in de kinderziel heb gelegd, welke na drieëndertig jaar zal opstaan als een Paasimpuls.

Zulke dingen zijn niet voor theoretische, ijdele kennisgeving bedoeld. Zulke dingen verkrijgen alleen hun waarde wanneer zij tot praktische daad worden, wanneer de ziel geheel vervult is van deze overtuiging, [25-26] dus zo dat zij gewoonweg niet anders meer kan dan in dit licht handelen. Dan is de ziel echter vervult van liefde tot die wezens, voor wie deze daden in dat licht worden verricht. Dan is de liefde iets concreets, dan is de liefde zo dat ze met de wereldwarmte verbonden is en niets meer van die sentimentele liefde in zich heeft die tegenwoordig op alle lippen ligt en die tot die grootste impuls van haat in de mensheid heeft gevoerd in onze zo rampzalige tijd.

(...) [26-27]

*

II. Dornach, 24 december 1917

Inhoud: Pallas Athene, de maagdelijke godin, als representant van goddelijke wijsheid die geheel vrij is van wat door de oude atavistische helderziendheid kon worden verkregen. De 33-jarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen. De verering van de hemelconstellaties in vroeger tijden; de verering van wat in de tijd verloopt als een plicht in onze tijd. De geheimen der magiërs: de samenhang tussen verleden, heden en toekomst.

(...) [pag. 28-35]

Er bestaat tegenwoordig een òf-òf: ofwel men bekent zich tot een spiritueel leven ofwel het leven dat tot de gebeurtenissen van 1914-1917, enzovoorts, heeft geleid, zal zich voortzetten. Wat daaraan ten grondslag ligt moet ieder zelf in zijn hart als een kennen van Christus laten opstijgen, daarbij ook de wil laten opstijgen om te willen, de impuls van de moed om niet op de een of andere manier in gedeeltelijke compromissen zijn heil te zoeken, maar ronduit de weg te gaan die gegaan moet worden: de weg die door de kennis van het spirituele leven aan de mensheid moet worden gewezen. Concrete impulsen aanknopen bij zoiets als het Kerstmysterie, dat moet met die wil zijn verbonden.

Wat werd gezegd over de drieëndertigjarige omlooptijd voor historische gebeurtenissen – zoals het weten, dat onder bepaalde omstandigheden zuurstof en waterstof zich met elkaar verbinden en men niet anders dan door elektrolyse kan onderzoeken dat water uit een verhouding tussen waterstof en zuurstof bestaat –, zo moet het bewustzijn eraan wennen dat men sociale wetmatigheden alleen kan vinden wanneer men zulke constellaties in het tijdsverloop vermag te doorzien. Bij de dag blijven denken, alleen dat te zien wat onmiddellijk om ons heen is, dat is wat de mensheid in de laatste vierhonderd jaar geleidelijk als het meest nuttige heeft leren beschouwen. Maar zo'n manier om het wordende te herkennen dat men zegt: wat heden gebeurt zal na drieëndertig jaar opstaan in zijn gevolgen, het heden legt mij de verantwoordelijkheid op om te doen wat uit zo'n idee voortkomt –, dat is wat verlangd wordt van degenen die voortaan vanuit een of ander gezichtspunt in het leven willen ingrijpen.

De oude Kerstfrases nakletsen, dat zou men in onze tijd helemaal moeten afleren. De Romeinen hebben de moed gevonden, omdat zij aan de oorlog een godheid hadden gewijd – Janus –, de Janustempel alleen te sluiten wanneer het vrede is. Hij werd sinds de tijd van Numa Pompilius, onder wiens regentschap de tempel steeds gesloten was, gedurende heel de 724 jaar tot aan keizer Augustus [35-36] toe slechts twee maal gesloten. Maar de Romeinen hebben de moed gehad om bij hun verering van één der hoogste goden onderscheid te maken tussen oorlog en vrede. Men vraagt zich af of de huidige tijd dezelfde moed zou kunnen opbrengen om wellicht de vredesplaatsen te sluiten die de vrede zouden moeten dienen, nu de hele wereld door oorlog wordt geteisterd? Men zou eerst dan van moed kunnen spreken als tegenwoordig zo veel scheppingskracht bestond, dat men een werkelijk onderscheid zou kunnen bemerken op die plaatsen waar men over vrede praat, zoals dit in zulke tijden gebeurt als de tegenwoordige zijn.

Het is al erg leerzaam om terug te kijken in de zin van de drieëndertigjarige omlooptijd: 1914 begonnen de catastrofale gebeurtenissen, onder welk teken wij heden staan.

Ik heb al enkele gebeurtenissen te berde gebracht die volgens de drieëndertigjarige cyclus verbonden zijn met de drie- tot vierjarige catastrofale oorlogsgebeurtenissen. Men zou nog veel meer kunnen aanvoeren. Men hoeft er slechts aan te denken dat drieëndertig jaar vóór 1914, dat is dus 1881, in Petersburg de regering van tsaar Alexander de Derde²⁷ aantrad, de tsaar onder wiens bewind de vervolgingen in de Oostzeeprovincies zijn begonnen, de tsaar die de incarnatie is van zoveel Europees ongeluk. Men kan ook op meer innerlijke gebeurtenissen terugkijken, ik bedoel nu niet zielsinnerlijk [maar historisch meer verborgen]. Als u de rol bestudeert die juist Gambetta²⁸ toentertijd in 1881 tijdens zijn twee maanden durende presidentschap gespeeld heeft, dan zult u daarin precies de signatuur vinden van datgene wat zich voorbereid in die ogenblikken dat deze catastrofale gebeurtenissen doorbreken en wat nu, zoals ik hier al zei, zijn symptomatische uitdrukking vindt in de stemming tussen Noord- en Zuid-Rusland, in de ontkenning van de Russisch-Oekraïense vijandschap²⁹, een symptoom, dat als men de gebeurtenissen neemt die zich voorbereiden, veel betekenisvoller schijnt dan alles wat de mensen tegenwoordig in hun gemakzucht als belangrijke gebeurtenissen zouden willen zien.

Veel kan op deze wijze worden aangevoerd. De vraag kan worden opgeworpen: hoe zou de mens als hij op belangrijke posities [in het leven] staat moeten handelen om tot zulke besluiten te komen, die [36-37] na drieëndertig jaar zouden kunnen opstaan. Hij zou eens moeten proberen om onder invloed van een dergelijke idee de gebeurtenissen die drieëndertig jaar terug liggen te verstaan en uit dit werkelijke begrip zou dan voortkomen wat hem in het heden te doen staat: dan zou het op waardige wijze in drieëndertig jaar kunnen opgaan, kunnen opstaan. Dat zoiets tevergeefs zou zijn, dat zou men pas dan mogen beweren, wanneer zo gehandeld zou zijn. Maar waar is dat gebeurd? Waar wordt tegenwoordig daar buiten in het exoterische leven de wereldontwikkeling beschouwd vanuit zijn innerlijke wetmatigheid? Officiële vertegenwoordigers van wat zich tegenwoordig vaak christendom noemt, die houden ervan om steeds maar weer tegen de antroposofisch georiënteerde geesteswetenschap in te brengen dat ten tijde van Christus openbaringen uit de geestelijke wereld mogelijk waren, maar dat 'de noodlottige gnosis' niet weer opnieuw mag opduiken. Met begrip mag op zulke dingen niet gewezen worden. Dat zulke lieden het beste [met ons] voorhebben, dat is iets wat in onze kringen telkens weer op noodlottige wijze gezegd wordt. Rechtstreeks de waarheid onder ogen zien, dat is waar het in werkelijkheid om zou moeten gaan. En vooral zouden

---

²⁷ Tsaar Alexander III (1845-1894) regeerde vanaf 1881. Hij was berucht om zijn zeer conservatieve bewind. De door hem opgerichte Russische geheime politie, de Ochrana, kreeg de vrije hand om iedereen die meer vrijheid en democratie nastreefde, meedogenloos te vervolgen. Ook was deze tsaar degene die de Baltische landen met geweld bij Rusland inlijfde.

²⁸ Léon Gambetta (1838-1882): Frans politicus, republikein en nationalist, die bezeten was door de gedachte aan revanche voor de nederlaag tegen de Duitsers tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871. Gambetta sloot tijdens zijn korte presidentschap in de periode november 1881 - januari 1882 geheime verdragen met de Russen en de Britten om Duitsland in het nauw te drijven. Voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bleek dit gegeven van beslissende betekenis, want daardoor was er in 1914 een politieke situatie ontstaan die het voor Duitsland praktisch onmogelijk maakte een oorlog te vermijden. Zie verder Renate Riembeck: "Mid-den-Europa. Balans van onze eeuw". Leiden 1990, Nearchus c.v.

²⁹ Onder het bewind van tsaar Alexander de Derde werd onder invloed van de uiterst reactionaire Groot-Russische gedachte in de Oekraïne het onderwijs en het publiceren in de eigen streektaal verboden en vervolgens zelfs het spreken van de taal. Deze repressie staat bekend als de russificatie van de Oekraïne. De regio werd bovendien op uiterst hardvochtige wijze uitgebuit, waarbij talloze verpauperde Oekraïners tijdens een hongersnood omkwamen. Zij die door honger gedreven in opstand kwamen, werden door het Russische leger zonder erbarmen doodgeschoten.

wij de wil en de moed daartoe moeten hebben om front te maken tegen alles wat tegenwoordig vanuit lafheid lichtvaardig tegen ons wordt ingebracht.

Van één eigenschap van de geesteswetenschap houdt men al helemaal niet. Namelijk dat deze een concreet, een werkelijk geestelijk feitenmateriaal brengt, dat zij over de geestelijke wereld spreekt als van werkelijke feiten. Hoe vaak hoort men daarentegen de woorden: ja, dat is moeilijk te begrijpen, daar kan men zich moeilijk in vinden. – Begrijpelijk kan zo'n redenering nog zijn bij iemand die onder invloed van het tegenwoordige onderwijs niet heeft leren nadenken, maar onbegrijpelijk moet deze denkwijze zijn bij degenen, die er aanspraak op maken hoe dan ook wetenschappelijk serieus genomen te worden. Inderdaad, geleidelijk aan is iets tot wetenschap geworden, wat zo mogelijk de geringste eisen stelt aan het menselijk denken. Men kan tegenwoordig een afgestudeerd academicus zijn met alle mogelijke diploma's en [37-38] toch niet in staat zijn om de eenvoudigste dingen met zijn verstand te vatten en meteen moe te worden wanneer er werkelijk moet worden nagedacht. Dan heeft men tegenwoordig liever dat er op lafhartige wijze gepraat wordt over allerlei algemeen geestelijke dingen, over panidealisme³⁰ en al dergelijke rommel. Dat bevrijdt iemand ervan om de moeite op te brengen concrete geestelijke feiten onder ogen te zien. Geesteswetenschap moet inderdaad eisen stellen aan degenen die tot haar komen. De goede wil moet aanwezig zijn om wat meer van zijn geest te vragen dan wat noodzakelijk is voor algemene denkwijzen van panidealisme en dergelijke, en de daarbij behorende weekhartigheid, die de geest nog verder verslappen. Te zwelgen in allerlei soorten "panen" en in allerlei algemene sentimentele redeneerwijzen, dat is niet van deze tijd. Aan de tijd is tegenwoordig zich in ernst met de geestelijke feiten uiteen te zetten. Daarom moeten als inleiding tot Kerstmis woorden gesproken worden, die in onze tijd ernstig klinken. Want we zullen onze zielen des te meer verbinden met wat als Christusimpuls in de aardeontwikkeling zijn intrede heeft gedaan, naar mate we meer de wil hebben om dit op ernstige, op indringende wijze te doen.

Duizenden jaren lang heeft de mensheid de ruimte aangezien als dat wat te vereren is, de inhoud van de ruimte, [ik bedoel] niet de aardruimte maar de hemelruimte. Zij heeft de blik omhoog gericht naar de sterrenconstellaties om in de sterren te lezen wat hier op aarde moest gebeuren. Zij wist, deze mensheid: de doden lezen en moeten lezen in de sterren, de doden moeten meewerken met wat op aarde gebeurt. – Zo moet de mens ook leren het schrift te lezen, dat het schrift is dat de doden onophoudelijk moeten lezen. Wat hier op aarde gebeurt, dat zag men in die oude tijden vóór het mysterie van Golgotha zo, dat men zei: daar boven, daar staan Zon, Maan en Ram; of Zon, Maan en Stier; of Zon, Maan en Tweelingen; of Tweelingen en Venus of iets dergelijks, in zulk een constellatie. Dat is een teken daarvoor, dat vanuit de kosmos bepaalde impulsen binnenkomen. Als deze impulsen er zijn, dan moet juist dit of dat [38-39] gedaan worden; want wat hier gebeurt dat gebeurt in de tijd, en de tijd levert maya op, de tijd brengt het verloop van de grote zinsbegoocheling teweeg. – Deze zinsbegoocheling bestond in die betekenis slechts tot aan het mysterie van Golgotha. Vanuit die maya werd de Christusimpuls geboren, zoals ik dat in het begin [van deze voordracht] uiteengezet heb, uit de maagdelijke maya werd geboren wat niet langer meer bevrucht is door het oude atavistische helderzien, wat zich direct tegenover de wereldmachten stelt die nooit door het aardse werden aangeraakt.

---

³⁰ Panidealisme: een in wazige, algemene begrippen gekleed idealistisch streven naar eenheid onder de mensen. Het bovennatuurlijke is daarbij gehuld in een vrijblijvende roze wolk van vage voorstellingen.

De verering van datgene wat in de tijd verloopt, de wetenschap van wat in de tijd verloopt, wordt tot plicht, net zoals het in oude tijden als een plicht werd opgevat om de hemelconstellaties in de ruimte te aanschouwen. De ouder magiër, wiens vertegenwoordiger verschenen is voor het kind in de kribbe, zag omhoog naar het goud van de hemel, naar de sterren, en hij zei tot zichzelf: zo, zoals de sterren staan, is daarin te lezen wat hier op aarde moet gebeuren; want wat in de sterren is te lezen is het resultaat van het verleden. In het goud van de sterren rust wat de Vadergod³¹ met zijn heerscharen gedurende heel het verleden opgeschreven heeft, opdat dit in het heden zal gebeuren. De tegenwoordige tijd heeft uit te voeren, wat in het goud der sterren valt te aanschouwen. Het heden vergaat op het moment dat het ontstaat; het heden is het voortdurende opvlammende vuur, vertegenwoordigd door de wierook; het heden is de imaginatie van de wierook. En in een door het verleden bevrucht heden rust de toekomst in de imaginatie van de mirre.

De geheimen van de oude magiërs waren die, welke aangaven hoe verleden, heden en toekomst samenhangen. Maar in verleden, heden en toekomst zagen zij de sluier van een maya, de sluier van Pallas Athene³² zelf, die slechts de constellatie van de sterren weerspiegelde. En de drie magiërs die voor de kribbe verschenen, die waren in staat om te begrijpen dat uit de inhoud van de tijd, dat uit hetgeen een spiegelbeeld van de ruimteconstellatie is, dat uit de maya van de tijd zich iets nieuws moest ontwikkelen³³ waaraan men verleden, heden en toekomst moest opdragen: goud, wierook en mirre. Inzicht in het goddelijk-geestelijke: goud; offerdienst [39-40], menselijke deugd: wierook; verbinding van de menselijke ziel met het eeuwige, het onsterfelijke: mirre.

Zo geweldig is de cesuur die ligt tussen de tijd voor het mysterie van Golgotha en de tijd daarna, dat men kan zeggen, het meest heilige dat voorafging daalde af, verbond zich in liefde met de maya en baarde een impuls die de aardeontwikkeling voortaan zou dragen: de Christus-Jezus. De Christus-Jezus begrijpen – hoe de goddelijk-kosmische liefde uit de schoot van de maya de Christus heeft ontvangen –, betekent een wereldgod begrijpen die alle onderscheid uit de weg ruimt die noodzakelijkerwijs uit de aanblik van louter ruimteconstellaties moet voortkomen. De sterrenconstellatie is voor de ene plaats op aarde [immers] een andere dan voor een andere plaats. De oude sagen stellen dit ook zo voor, hoe de oude helden rondtrekken, hoe de verschillende gebieden der aarde naar andere goden opzien. Zo gaat dat, wat als iets eerbiedwaardigs uit de ruimte stamt, over in de tijd. Dan is de tijd voor alle mensenkinderen op aarde dezelfde, dan zal er een universele god zijn, een god waarop geen enkele beperkte gemeenschap alleen voor zichzelf aanspraak kan maken, een god waarvan geen enkele menselijke gemeenschap vanuit eigen belangen kan zeggen in zijn naam te handelen, maar uitsluitend de gemeenschap van alle mensen tesamen.

Dit zijn gedachten, waardoor wij in deze Kersttijd onze ziel kunnen richten op het bevatten van de uitspraak: “Et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine”, d.w.z. “...

---

³¹ Letterlijk staat er: “*der Alte der Tage*”.

³² In het begin van de voordracht wordt Pallas Athene beschreven als de representante van een ‘maagdelijke’ goddelijke wijsheid, maagdelijk omdat die wijsheid op geen enkele wijze beïnvloed is door de krachten die samenhangen met de oude, atavistische helderziendheid. Die wijsheid van Pallas Athene komt namelijk tot stand door het waarnemen van het spiegelbeeld, de maya van de geestelijke wereld in de fysieke en etherische verschijnselen en niet door het direct waarnemen van de geestelijke krachten zelf. Daarmee wordt het mogelijk om innerlijk vrij tegenover de geschouwde beelden te staan.

³³ Dat nieuwe wat zich moest ontwikkelen, beschrijft Rudolf Steiner uitvoerig in een viertal voordrachten onder de titel: “*Die Suche nach der neuen Isis, der göttlichen Sophia*”, Bazel 23 december 1920, Dornach 24, 25 en 26 december 1920. In GA 202: “Die Brücke zwischen der Weltgeistigkeit und dem Physischen des Menschen”. Dornach 1993, 4e druk, Rudolf Steiner Verlag.

en nam door de maagdelijke maya heen een lichaam aan door de H. Geest".³⁴ Met de stemmen van degenen die heden in een stoffelijk lichaam leven verenigen zich de stemmen die in deze oorlogstijden door de poort van de dood gaan, die weten, hoe de tijdsconstellaties in actuele zin net zo samenhangen, als de ruimteconstellaties dit in de oude betekenis deden.

Bij dit alles wat kon worden gezegd om een brug te slaan naar de zielen die tussen dood en een nieuwe geboorte leven, zij ook dit toegevoegd, want in de gedachten die aanknopen bij het mysterie van Golgotha [40-41] begrijpen de zogeheten levenden en doden elkaar het beste. Want de Christus is daadwerkelijk uit de hemel op aarde neergedaald en moet sindsdien op aarde gezocht worden. Hier op aarde leert de mens het geheim van zijn incarnatie in het vlees kennen, hoe de Christus zelf op aarde zijn missie heeft gezocht in een stoffelijk lichaam. De dode ziet vanuit het geestesland neer op dat, wat hij hier [op aarde] in verhouding tot het mysterie van Golgotha als grondslag heeft beleefd voor zijn impulsen. Het beste begrijpen zielen die hier op het fysieke vlak en zielen die op het geestelijke vlak leven elkaar in alles wat bij het mysterie van Golgotha aanknoopt. Maar bij het mysterie van Golgotha knoopt niet alleen dat aan, wat dit mysterie van Golgotha bij elke gelegenheid in de mond neemt, maar alles wat onderzocht is in de geest van het woord: "Ik zal met u zijn, alle dagen, tot aan het einde van de aarde-tijd".³⁵ Degene wiens geboorte wij vieren bij de glans van de kerstkaarsen, dat is werkelijk degene die zich niet slechts één keer zou openbaren, om dan op gerieflijke wijze de basis te verschaffen voor de nababbelende toespraken van degenen die niets nieuws willen leren en al het nieuwe afwijzen, maar juist de enige die onder het licht van de kerstkaarsen gevierd mag worden, namelijk als degene die zich voortdurend wil openbaren, gedurende heel de tijd die volgde op het Mysterie van Golgotha.

Nemen in deze tijd, onder de tekenen die tegenwoordig zo betekenisvol aan de geestelijke horizon verschijnen, genoeg mensen het besluit om de Christus-Jezus te begrijpen, dan is dit een Kerstgedachte, een deze nacht wijdende gedachte, die in goede zin na drieëndertig jaar zal opstaan, die in de tijd van heden tot aan zijn opstanding leven zal als kracht der mensheid. Vatten wij sterke, moedige, van wijsheid vervulde gedachten op en doordringen wij onszelf hiermee in deze Kerstnacht, dan zullen zij op waardige wijze voortleven.

(.....) [41]

*

---

³⁴ Letterlijk: "... und verleiblicht ward es durch den Heiligen Geist aus der jungfräulichen Maya heraus". (GA 181, Dornach 1980, pag. 40).

³⁵ Evangelie volgens Mattheüs, hoofdstuk 28, vers 20.

III. Dornach, 26 december 1917

Inhoud: het oude mysteriewezen en de nieuwe spirituele wetenschap. De vereffening van schadelijke krachten door het Mysterie van Golgotha. Het werkzaam worden van menselijke handelingen in sociale samenhangen na drieëndertig jaar. Het rijpen van gedachten- en dadenkiemen en hun werkzaamheid door drie generaties heen. Het rooms-katholieke dogma van de 'onbevleete ontvangenis' (conceptio immaculata). Goetheanisme: de beschouwende waarneming van oerfenomenen in plaats van theoretisch combineren.

(.....) [pag. 57-60]

De Christus-Jezus is steeds aanwezig. En deze gezindheid, die de Christus als een voortdurende tegenwoordigheid erkent, is die christelijke gezindheid, die door de antroposofisch georiënteerde geesteswetenschap kan worden verworven. Maar dat vereist, dat men zich met de afzonderlijke, werkelijke impulsen bekend maakt, die met het Mysterie van Golgotha samenhangen, dat men leert erkennen wat met name achter het Mysterie van Golgotha schuilgaat.

Op zo'n waarheid heb ik al opmerkzaam gemaakt, namelijk dat wat de mens onderneemt – niet voor zover zijn individuele, persoonlijke karma in aanmerking komt, maar wat hij onderneemt in verband met sociale, zedelijke, historische aangelegenheden, dat dit aan een bepaalde wetmatigheid onderhevig is; dat hetgeen in een bepaald jaar gebeurt, in zekere zin, wanneer het als gedachte uit de mens voortkomt, zijn Kerstkarakter en vervolgens na drieëndertig jaar zijn Paaskarakter heeft. Dat heeft betrekking op de werking van onze handelingen in sociale samenhangen zoals gezegd, niet op het persoonlijke karma. Dat [laatste] is een stroming op zichzelf. Maar ik maak iemand een paar schoenen; daar werk ik al sociaal. Dat is een zeer basale aangelegenheid. Vanaf deze basale samenhang tot aan politieke en sociale maatregelen is een lange weg, maar alles wat op deze weg ligt, behoort tot het gebied wat na drieëndertig jaar echt werkzaam wordt. En dan, wanneer in zekere zin zo'n kiem die gelegd werd, is uitgerijpt, dan werkt deze verder. Een mensengeneratie van drieëndertig jaar rijpt een gedachtenkiem, een dadenkiem verder. Is deze dan uitgerijpt, dan werkt deze nog eens gedurende zestig jaar verder in de historische ontwikkeling. Men herkent de intensiteit van een impuls, die de mens in de historische ontwikkeling heeft binnengebracht, ook in zijn werkzaamheid gedurende drie opeenvolgende generaties, door een hele eeuw heen.

De vaststelling van beide grensfeesten van het christendom, het Kerstfeest en het Paasfeest, is op heel zinvolle wijze gedaan. Het Kerstfeest is een zogeheten onbeweeglijk feest; het valt ongeveer samen met de winterzonnwende. Het Paasfeest is een beweeglijk feest. (.....) [60-61, midden]

Een beweeglijk feest, vastgelegd naar de stand van de zon en de maan, dat is het Paasfeest. Daarmee is het Paasfeest tot een zinnebeeld gemaakt van de gang der zaken in de buitenaardse kosmos. Het Paasfeest is in zekere zin een geestelijk, een hemels feest. Materialistisch denkende mensen – al vaker heb ik daarop gewezen – hebben hun aanval op dit beweeglijke karakter van het Paasfeest uitgevoerd, omdat in de filisteror-

de van de negentiende en twintigste eeuw deze beweeglijkheid van het Paasfeest chaos teweegbracht zou hebben.³⁶ Ik heb zelf talrijke discussies meegemaakt, die vooral door astronomen werden gevoerd, waarin telkens weer uiteengezet werd dat het Paasfeest op zuiver aanmatigende, schematische wijze op een of ander dag vastgesteld werd, in elk geval bijvoorbeeld op de eerste zondag in april. Er zijn vanuit de zienswijze van de negentiende eeuw vanzelfsprekend vele redenen aan te voeren voor deze onbeweeglijkheid van het Paasfeest. Men hoeft daarentegen alleen maar te bedenken dat de beweeglijkheid van het Paasfeest geheel in de lijn is van het Nieuwe Testament, tenminste in de lijn van de geest van het Nieuwe Testament.

(.....) [61-62, onder midden]

Er is daarin echter nog een diepere zin gelegen om de tijd van Kerstmis tot Pasen voor de afzonderlijke jaren verschillend te maken. We weten immers, dat het Kerstfeest eigenlijk bij het Paasfeest behoort dat drieëndertig jaar later ligt. Die tijd ligt inderdaad vast, voor zover zij de periode is voor de uitwerking van wereldhistorische kiemen. Maar iets anders ligt niet vast en dat is het volgende: Er vinden in een bepaald jaar zekere gebeurtenissen plaats – laten we deze Kerstgebeurtenissen noemen – andere in een ander jaar, weer andere in daarop volgende jaren, enzovoorts. Die op elkaar volgende Kerstimpulsen zijn in het historisch proces in geen geval van gelijke sterkte; integendeel, de ene werken sterker, de andere zwakker. Het kan bijvoorbeeld zo zijn, dat in een [62-63] zeker jaar de impulsen die gelegd werden, in de daaropvolgende drieëndertig jaar een geringere impact hebben dan die van het volgend jaar voor de daarop volgende drieëndertig jaar, enzovoorts. Dit wordt daardoor aangegeven, dat de tijd tussen Kerstmis en Pasen langer of korter is.³⁷ Dus ook de beweeglijkheid van de Paasdatum verwijst naar iets, wat de mens beslist goed moet bestuderen, als hij werkelijk wil begrijpen hoe de gebeurtenissen in het historische proces werken.

Nu kunt u de vraag opwerpen: ja, maar hoe moet de mens er nou een idee van krijgen hoe sterk zijn impulsen gedurende drieëndertig jaar werken? Moet hij er sowieso wel een idee van hebben of zijn impulsen in gunstige of in ongunstige zin werken? – Zeker, het antwoord op zo'n vraag is voor de huidige tijd bijzonder moeilijk, want deze tijd lijdt nu eenmaal aan abstractheid als aan een vreselijke, sluipende ziekte. De huidige tijd wil niets anders dan met een paar abstracte begrippen liefst de hele kosmos begrijpen. Deze tijd wil zo ver mogelijk verwijderd blijven van elke vorm van begrip die van het volle mensenwezen uitgaat; deze tijd wil zo ver mogelijk verwijderd blijven van een werkelijk doorleven van de tijd en de tijdstromingen. (.....) [63, midden - 71, boven]

We leven in een catastrofale tijd. Het zou natuurlijk zonder meer verkeerd zijn, wanneer men zou willen geloven dat wat in de zin van een Kerstimpuls catastrofaal is, dat dit ook met Pasen catastrofaal moet uitpakken. Uit de catastrofe van vandaag kan inderdaad juist het omgekeerde, het grootste aan menselijke scheppingsdaden voortkomen, als de mensheid middelen en wegen vindt om te leren van wat gebeurd is, om dit vastberaden onder ogen te zien. (.....) [71]

---

³⁶ Walther Bühler: "Geistige Hintergründe der Kalenderordnung. Vom Wesen der Woche, die Beweglichkeit des Osterfestes, die Kalenderreform". Stuttgart 1978, 2. Aufl., Verlag Urachhaus. Ned. vert.: "Ieder jaar is anders. De spirituele achtergrond van de kalenderindeling". Rotterdam 1979, Uitgeverij Christoffor. Wilhelm Hoerner: "Der Kampf um das bewegliche Osterfest. Dokumente einer dramatischen Auseinandersetzung". Stuttgart 1998, Verlag Urachhaus. Zie verder de citatenverzameling "Rudolf Steiner over de betekenis van een beweeglijk Paasfeest".

³⁷ De Paasdatum beweegt zich van 22 maart op zijn vroegst tot en met 25 april op zijn laatst.

“Juist deze rekbaarheid, deze bandbreedte in het ritmisch-organische, is voor het begrijpen van de wetmatigheid van 3 x 33 jaar van beslissende betekenis, want deze wet zou juist niet een noodlot moeten vastleggen, ons niet in een begripskooi moeten opsluiten, maar deze wet zou ons moeten tonen dat de oude astrologie ten einde is en de tijd van een nieuwe astrologie is aangebroken. De oude astrologie sprak over *“wat sterren eens tot mensen spraken”*, aldus Rudolf Steiner in een van zijn aldus beginnende spreuken. De nieuwe, of laten we meteen zeggen: de Nieuwe Astrologie, vraagt naar *“wat mensen tot de sterren spreken”* (..).” – Jens Göken

